

TERÖRİZM : DEĞİŞİK BOYUTLARIYLA ÇAĞDAŞ BİR SORUN

Galip Beygü İSEN (*)

I — TERÖRİZMİN GENEL ÖZELLİKLERİ VE TÜRLERİ

- A — Terörizmin Türleri
- B — Devlete Karşı Terörist
- C — Kendini Üreten Terörizm

II — TERÖRİZMİN SOSYO-PSİKOLOJİK VE SİYASAL ORTAMI

- A — Güç ve Şiddet
- B — Savaşkanlık ve Terörizm
- C — Terörizmin Psikolojisi

(*) Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Davranış Toplum Bilimleri Bölümünde Araştırma Görevlisi.

GİRİŞ

Geniş bir perspektiften bakarsak, amacına ulaşmak için kardeşi Habil'i öldürmeyi sonul bir yöntem olarak kullanan Kabil'i ilk terörist diye niteleyebiliriz. Aslında, terörizmin ne olduğu konusunda bir görüş birliğine varıldığını söyleyebilmek de olanaksız. Dolayısıyla tanımlamalar da genel bir düzeyde kalmakta (1). Örneğin, Encyclopedia of Social Sciences'a göre «Terörizm, önceden belirlenmiş amaçlarına ulaşmak için sistematik olarak şiddete başvuran bir örgütlenmiş grup ya da partinin kullandığı yöntem»dir. Edward Mickelus (1978:43), «Terörizm, siyasal amaçlarla kişi ya da gruplarca olağandışı şiddete başvurulması ya da şiddet kullanma tehdididir. Bu kimseler varolan yönetsel otoriteye karşıdır ve eylemleri, kurbanlarının ötesindeki geniş grupların davranış ve tutumlarını değiştirmeye yöneliktir», diyerek konuyu siyasal parametrelere göre sınırlandırmaktadır. Birçok başka yazara göre ise, siyasal ve toplumsal düzen üzerine verilen kavga nedeniyle başvurulmaktadır.

Biz, bu çalışmada kendimizi siyasal terörizm ile sınırlamayı uygun görmekteyiz. Ülkemizde 12 Eylül 1980 den önce karşılaşılan şiddet eylemlerinin siyasal gerekçelerden kaynaklanması bizi bu seçimi yapmaya zorlayan etkenlerin başlıcasıdır. Hukuksal ayırımında bayağı suçlar kapsamına giren şiddet eylemleri de toplumsal-siyasal uzantıları bulunan bir olgudur ama, daha çok kriminolojinin inceleme alanına girmektedir. Kuşkusuz bu iki türe atfedilen özgül alanlar özellikle silâh kaçaklığı gibi konularda sık sık birbirine karışmaktadır. Yine de siyasal terörü siyasal olmayan terörden ayıran bazı ölçütler vardır: Siyasal şiddet, sonuçları yalnız eylemin kahraman ve kurbanlarını değil, siyasal-ekonomik-toplumsal-ideolojik sistemleri değiştirerek geniş kesimleri etkileyecek bir sonul amaca yöneliktir. Eyleme katılanlar için, bireysel çıkar ekonomikten çok felsefi-psikolojik niteliktedir. Yaratılmaya çalışılan korku or-

(1) Örneğin, Birleşmiş Milletler 28. Genel Kuruluna sunulmak üzere "Uluslararası Terörizm" konusunda rapor hazırlamak için toplanan bir alt komitenin çalışmaları sırasında ortaya atılan çeşitli tanım önerileri üzerinde görüş birliğine varılamayınca; komite, "nedenlerin saptanması ve önlemlerin uygulanması açısından bir tanımın gerekli olmadığı gözleminde bulunmuştur". Daha sonraki bölümlerde bunun nedeni görülebilmektedir. Bazı bağlantısız ülke temsilcileri, yabancı güçlerce ezilen tüm halkların baskı ve sömürden kurtulabilme savaşımında kaba gücü de içermek üzere ellerindeki tüm olanaklardan yararlanma hakları bulunduğu, bu tür eylemlerin terörizm kapsamına alınmasının doğru sayılmıyacağı savını benimsemişlerdir. (UNGA Official Records, 28 th Session, Supplement 28,1978; 11 - 12).

tamı, kitlelerin düşünce ve davranış örüntülerini eylemcilerin sunul amacı yönünde değiştirmeye dönüktür (N.A.C. Report, 1976; 5 - 7 ve Schultz, 1978; 7 - 9).

Çağımızda terörizm ulusal sınırları aşan evrensel bir olgu niteliğine bürünmüştür. Biz terörizmi uluslararası ve uluslararası boyutlarıyla inceleyip, ulusal görünümüyle ilişkilerini kurmaya çalışacak, ayrıca bir fencmen ve karşı çözüm önerisi olarak ortaya çıkan devlet terörizmini ele alacağız. Daha sonra ise, terörizmin ve teröristin ortaya çıkmasına yolaçan toplumsal - psikolojik etkenler üzerinde duracağız.

Bu arada herhangi bir kavram karışıklığına yolaçmamak amacıyla, özellikle kamuoyunda sık sık aynı anlamda kullanılan «anarşi» ve terörizm deyimleri arasındaki ilişkiye kısaca değinmek istiyoruz:

«Anarşi», eski Yunancada «yönetimsizlik» demek olan «anarkia» sözcüğünden çağdaş dillere aktarılmış, (Oxford sözlüğüne göre) üstün bir erkin (genellike hükümet) yokluğu ya da etkinliğini yitirmesi halinde ortaya çıkan yasadızlık durumu ya da siyasal kargaşa anlamında kullanılmaya başlamıştır. 19. yüzyılda kapitalizme tepki biçiminde beliren «Anarşizm» adlı siyasal akım ikinci kullanımın genelleşmesine yolaçmıştır. Anarşistlere göre, «hiyerarşik» özellikler taşıdığı sürece, başta devlet olmak üzere, her çeşit siyasal - yönetsel örgütlenme yok edilmesi gereken bir zor ve baskı aracıdır (19. yy. radikal Paine, toplumun insan isteklerinden, devletinse insan kötülüklerinden kaynaklandığını ileri sürmüştür). Şiddete dayalı bir devrim, bu nitelikteki her tür örgütlenmenin ortadan kaldırılması için anarşistlerce önerilen yöntemlerden biridir. Ancak, örgütlülüğe temelden karşı anarşistler şiddeti bireysel bir yöntem olarak uygulamışlardır. Böylece de yıldırıcı şiddet (terör) ve anarşizm kavramları belli bir özdeşliğe bürünmüştür (Bkz. Runciman, 1974; 28 - 29, 149).

Bizi ilgilendirdiği kadarıyla, bu özdeşleştirmedeki temel yanlış, terörü her türlü hiyerarşik örgütlenmeyle birlikte devleti ortadan kaldırmayı amaçlayanlara özgü bir araç konumuna indirgemesidir. Oysa şiddet (ileride göreceğimiz gibi) gerek kurumsal gerek yasa dışı yollarla; devleti yıkmak, değiştirmek, ele geçirmek isteyenleri nyanısıra, onu toplumsal hiyerarşinin temel taşı olarak sürdürmek, pekiştirmek, güçlendirmek isteyenlerin de yararlandığı bir

yöntemdir. Üstelik de —anarşistlerin savının tersine— en etkin gücüne en örgütlü kullanımıyla ulaşmaktadır. Dolayısıyla, anarşizme terörizmi aynı kefeye koymak, şiddeti salt toplum düzeninde köktenci değişiklikleri amaçlayan sol siyasal akımlara maletmek, bir başka deyişle sağ terörizmi aklamak, en azından gözardı etmek anlamına gelmektedir.

I. TERÖRİZMİN GENEL ÖZELLİKLERİ VE TÜRLERİ :

Tanımlar üzerinde bir anlaşmaya varılamamakla birlikte, terörizm olgusunu açıklamakta yararlanılan ortak dayanaklar şöylece sıralanabilir:

1) Terörün ilk ölçütü, ortaya çıktığı toplumun siyasal ve toplumsal kurallarına göre kabul edilemeyecek bir şiddet eylemi (tehdidi de içermek üzere) biçiminde belirmesidir (2). Bazı yazarlara göre, bu yöntemin toplumda genel ve örgütlü biçimde benimsenmesi durumunda, terörizm bir «hak eylemine», «ulusal kurtuluş savaşına» ya da «devrime» dönüşmüş sayılmaktadır. O koşullarda ise «meşruluk» ve «yasallık» kavramları değişik içerikler kazanmaktadır (UNGA Official Records; 13). Örneğin, Filistin Kurtuluş Örgütü önderlerinden Dr. George Habbache, giriştikleri «silâhlı terör» modeline dayalı savaşın, «topraklarından çıkarılmalarını haklı gösteren emperyalist uluslararası hukuka değil ama, halkları kapitalistlerin ve emperyalistlerin tutsaklığından kurtarmak için girişilen savaşları haklı gören sosyalist uluslararası hukuka uygun olduğunu» ileri sürmektedir (Bkz. Kôn, 1977; 17 - 18). Birleşmiş Milletler alt komite raporuna göre (1978: 13) ise:

a. Savaş durumundaki bir devletin vatandaşlarınca girişilen şiddet eylemleri;

b. İşgal altındaki bir ülke halkının saldırgan karşı yürüttüğü direniş;

c. Ulusal kurtuluş için savaşan halkların kullandıkları yöntemler; terörizmin kapsamı dışında tutulmaktadır. Buradan anlaşılabilir, şiddetin tek başına kavramın yeterli bir ölçütü olamayacağı, ancak toplumun geniş kesimlerince benimsenen ve uyulan, yasallığı değilse bile «meşruluğu» saptayan kuralların çerçevesi dışında kullanıldığında terörizmden sözedilebileceğidir.

(2) Tehdidi de, "psikolojik şiddet" diye nitelenmek olasıdır.

2) Terörist eylemlerin kurban ve hedeflerinin hareketin amacı yönünden simgesel ve temsili bir nitelik taşıdığı örüntüsel olarak sürekli gözlemlenmektedir (bir dönemi kendilerince «mahkum eden» teröristlerin, o dönemin başkanı Prof. Nihat Erim'i öldürmelerindeki gibi). Eylemler, siyasal - toplumsal - ekonomik düzenin değiştirilmesi gerekçesiyle sergilendiğine göre istenmeyen düzeni simgeleyen kişi ve kurumlara yönelerek amaca dikkat çekilmesi de olağan sayılabilir (Ozankaya, 1980).

3) Eylemlerin toplumun bazı grup ve kesimleri üzerinde bir takım psikolojik etkiler yaratarak yandaşlar —gönüllü ya da gönulsüz— toplayacağı umulmaktadır. Örneğin, bir yeraltı örgütünün «kent gerillası» konusunda yayınladığı bir «amaçlar bildirisinde», kitlelere polisin ve askeri güçlerin kendilerini korumakta aciz olduklarının gösterilmesi, terörist eylemler dolayısıyla halk üzerindeki devlet baskının arttırılması, böylece yeni sempatanlar kazanılarak yerleşik yönetimin düşürülmesi öngörülmektedir (U.S. House of Representatives, Committee on International Security, 1974; 1-4). Etkin şiddet, toplumsal ve siyasal sistemin olağan işleyişini sekteye uğratmaya, panik ve kargaşa yaratmaya yöneliktir. Bu başat erek doğrultusunda, eylemlerin kurbanı olanların kimlikleri ya da çektikleri acılar büyük bir önem taşımaktadır (House Committee; 3-4).

Siyasal terörizmin örgütlü bir çalışma yöntemi olduğunu belirtmiştik. İkinci ve üçüncü paragrafta anlatılanlar «örgütlülük» ögesiyle birlikte ele alındığında, terörizmin bir de «propaganda» işlevi gördüğü ortaya çıkmaktadır. Çağdaş propagandada amaç, bireylere bir öğreti ya da düşünceyi benimsetmek değil, onları istenen doğrultuda eyleme sürüklemektir. Bireyin ussalığına başvurarak onu inandırmaktan çok, koşullandırarak davranışlarını yönlendirmek, tutumsal - düşünsel düzeydeki değişimleri «ex post facto» biçimde sağlamaktır (Tolan, 1975; 449 - 450).

A — Terörizmin Türleri :

Ayırimsız olarak amaçlarına ulaşmakta şiddeti bir araç diye gören gösteren herkesi, her grubu «terörizm» kapsamı içinde ele almak toplumbilimsel geçerliliği savunulabilecek bir tutumdur. Gerçekten de her toplumda siyasal, ekonomik yada psikolojik ereklerine ulaşmak için kaba gücü örgütlü biçimde kullanan kişi, kuruluş hatta resmi kurumlar bulunabilir. Okullardaki zorba çetelerinden, «mafiavari», dal budak salmış suç örgütlerine değin birçok topluluğun kullandığı yöntemler terörizmin başlığı altında sayılabilir. Örneğin,

Hollywood'un seks bombası Sharon Tate'i gaddarca öldüren Charles Manson çetesi (3), bu eylemleriyle tanrının çağrısını insanlara ilettiklerini ileri sürmüşlerdi (N.A.C. Report; 12).

Son yıllarda dünyanın her köşesinde büyük ölçüde tedirginlik yaratan, toplumsal çalkantılara yolaçan terörist eylemler genellikle politik amaçlar ve düşüncelerden kaynaklanmaktadır (Béres, 1975; 52 - 53). Burada şiddet, eylemcileri daha uzun bir dönem içinde gerçekleştirileceği umulan özlemlere götüren bir adımdır. Mafia'nın ya da Manson çetesinin başvurduğu biçimde o an için varolan bazı sorunların çözümünde kullanılan bir kaldıraç değildir. Siyasal terörist, bayağı suçlu gibi banka soyar, adam kaçıtır, topluma dehşet saçar. Ancak bunlar, siyasal - ekonomik yapının hızla değiştirilmesi diye özetlenebilecek sonul amacın gerçekleştirilmesine giden yoldaki belli duraklardır. Girişilen eylemin sonunda elde edilecek parasal, siyasal, psikolojik kazançların sonuçta o ereğe varmayı sağlayacakları varsayılmaktadır.

İlk bakışta terörizm ulusal bir sorun gibi görünse bile, çağdaş boyutlarıyla yansımaları uluslararası alanda bulmaktadır. II. Dünya Savaşı sonrasında ilk ortaya çıkış biçimleri de uluslararası bir nitelik taşımaktadır. Örneğin; 1940'ların sonlarında «Demir Perde» diye anılan ülkelerden Batı'ya geçmek isteyenler ilk kez uçak kaçırma yoluna başvurmuşlar; bu yöntem 1960'larda Birleşik Devletler'den kalkan uçakları zorla Küba'ya götüren hava korsanlarınca da benimsenmiş, Filistin sorunuyla tümünden gündeme gelmiştir. 1968 olaylarını izleyerek, özellikle Filistinli örgütler diplomatlara, havayollarına v.b. karşı düzenledikleri saldırılarla ilgi toplamayı başarmışlar, aynı yola bunun üzerine başka örgütler de başvurmaya başlamışlardır (N.A.C. Report; 9).

Ulusal sınırlar içinde de ortaya çıksa, terörist eylemleri çeşitli kamplar arasında bölünmüş uluslararası düzenin güç ve çıkar ilişkilerinden soyutlamak olanaksızdır. Hükümetler, kendi yararlarına gördükleri koşullarda terörizme arka çıkmaktan çekinmemişlerdir (4). Öte yandan, hiçbir devletin resmi ya da açık desteğini ar-

(3) A.B.D. eski başkanı Gerald Ford'a 1976'da başarısız bir suikast girişiminde bulunan Lynette "Squeaky" Frome da yakalandıktan sonra Manson ve arkadaşlarının haksız yere cezalandırıldıklarına inandığını, yeniden yargılanmalarını sağlamak amacıyla böyle bir eylem yaptığını söylemişti .

(4) Örneğin, Cezayir ve Libya gibi ülkelerin Filistin gerillalarına sağladıkları destek zaman zaman tartışma konusu yapılmıştır. SSCB'nin Türkiyede'ki sol terörü "desteklediğide Batı basınınca sık sık ortaya atılan bir savdır. (Bkz. Daily Mail, 13.9.1980).

kalarında bulmamakla birlikte, çeşitli şiddet örgütleri son onyı için de başka ülkelerdeki benzerleriyle sıkı bir ilişki ve işbirliği geliştirmişler; bu da «transnational - uluslararası» terörizm sorununu doğurmuştur. Eylemlerin devlet varlığını tehdit edici boyutlara varmasından sonra ise, devletler de tutumlarını sertleştirmişler, bu da «devlet terörü» denen kavram üzerindeki tartışmaların yoğunlaşmasına yol açmıştır (Bell, 1978; 36 - 37).

1. ULUSLARARASI TERÖRİZM :

Uluslararası terörizmin en belirgin özelliği, seçilen kurban ya da eylemlerin eylemcilerin vatandaşı olmadıkları bir ülkenin uyrukluğ u ya da sınırları içinde bulunması nedeniyle, ulusal sınırların ötesinde sergilenmesidir. Bir başka ülkenin siyasal kararlarını etkilemek amacıyla girişilen eylemler de aynı kategoriye sokulabilir. Yabancı bir ülkede ya da yabancı resmi (askeri, diplomatik, teknik personel) ve sivil (turistler, öğrenciler v.b.) kişilere, kurumlara karşı kendi ülkelerinde eyleme girişen uluslararası teröristler, böylece hükümetler üzerinde etkin bir baskı yapabileceklerini ummakta, çoğu zaman da önemli ödünler elde edebilmektedirler (Fearey, 19778; 115).

Bu eylemler doğrudan doğruya insan yaşamını hedef alabildikleri gibi, bir zorunluluk doğmadıkça öldürmeye değ in varmayabilir de. Bazan da —Ankara'daki Mısır Büyükelçiliği baskınındaki gibi— eylemin bir «yan ürünü» olarak, cinayete başvurulabilir. Bombalamalar, rehin alma, suikastler, kundakçılık ve adam kaçırm a teröristlerin en çok kullandıkları yasa dışı yöntemlerin bir bölümüdür (Fearey; 115). Teknolojik gelişme, yolculuğun kolaylaşması, kitle iletişim olanaklarının nicel ve nitel yayılımı, silâh ve patlayıcı madde bulmakta pek az güçlükle karşılaşılması, uluslararası ve uluslararası terörizmin eylem alanlarının genişlemesine de yardım etmiştir. Öte yandan teknolojiye bağımlılık arttıkça, etkili hedefler de çoğalmaktadır. Örneğin, milyonların yaşadığı bir kentin trafolarını havaya uçurmak, büyük kitleleri karanlıkta bırakarak, zorunlu ilgilerini uyandırabilir (Jenkins, 1978; 115).

Uluslararası terörist eylemlerle devletlerin bölgesel ve global çıkar politikaları arasında bir ilişkinin varlığı da su götürmez. Hükümetler, diplomatik yolların sonuç vermediği, geçersiz kaldığı ya da amaçların uluslararası hukuka aykırı düştüğü durumlarda gizli ya da açık biçimde teröristlerden yararlanabilmekte, onları korumakta, gizlemekte ve beslemektedirler. ABD'nin bazı Güney Ame-

rika ülkelerinde sağ eylemcileri komünistlere karşı bir denge ögesi olarak kullandığı eski CIA ajanlarından öğrenilmektedir. Sovyetler Birliği de eylemlerin başlangıç aşamalarında hava korsanlarını desteklemiştir (Bkz. Agee, Passim).

Devletlerin yabancı bir ülkedeki teröristlere arka çıkması, o ülkelerin zayıflatılarak dış baskılara karşı direncinin kırılması ve destekçi hükümetin etkinliğinin artması sonucunu da doğurabilmektedir. Öte yandan, başarıyla sonuçlanması yüksek olasılıklı eylemlere başlangıçta yapılan katkılar Küba ve SSCB örneğinde belirgin biçimde görülebildiği gibi, gelecek yeni rejimle iyi ilişkiler kurulmasına yardımcı olmaktadır. Ayrıca, terörizmi önleme çabalarında kaynaklarını yoğunlaştıran devletlerin diplomatik alanda yıpratılabilmeleri de kolaylaşmaktadır. Türk basınının sık sık ortaya attığı Yunanistan'ın Türk diplomatlarına karşı Ermeni teröristlere destek sağladığı savı, bu açıdan incelenirse Atina'nın Türkiye'nin içine düştüğü çıkmazı kendi amaçları doğrultusunda değerlendirme isteği de görülebilir. Düşman ya da karşıt ülkeleri hedef alan uluslararası terörizmi beslemek o ülke hakkında olumsuz bir dünya kamuoyunun yaratılmasına da katkı yapıyorsa, bu da sağlanan ek bir yararadır. Örneğin, Ermeni teröristlerin her eyleminden sonra olaya eğilen Batı basını geniş çapta «1915 Ermeni soykırımı» öykülerine yer vermekte, Türkiye'nin olumlu imgesi zedelenmeye çalışılmaktadır.

Uluslararası terörizmin devletlerce bir politika aracı olarak değerlendirilmesi, uluslararası forum ve örgütlerce soruna ortak bir çözüm bulma çabalarını da aksatmaktadır. Hükümetler, başka ülkelerdeki terörist eylemlerden doğrudan bir çıkar sağladıklarına inandıkça, doğal olarak, önleme çalışmalarına gönülden katılmayacaklardır. İran'da Amerikalı diplomatların rehin alınmasından sonra Batılı siyaset çevrelerinde, Sovyetler'in görünürde olayı kınamakla birlikte, gerçekte eylemcileri desteklediğinden yakınılmıştır. Yine aynı olayda petrol gereksinmesi içindeki Avrupa'nın İran ile ilişkilerini bozmama isteği sonunda Washington'ın tüm direktmesine karşın «ortak yaptırım uygulama» planları işlerlik kazanmamıştır.

2. ULUSLARARASI TERÖRİZM :

Terörist kişi ve örgütler birçok ülkeyi kapsayan bir uluslararası etkileşim ve işbirliği ağı örmeyi başarmışlardır. Birçok grup, ideoloji, strateji ve taktik konularında yakın görüş birliği içindedir.

Aynı kaynaklardan, eğitim olanakları ve üslerden, aynı ülkelerin parasal ve diplomatik yardımlarından yararlanmaktadır. Bazı yazarlar eylemciliğin gitgide «profesyonel» bir nitelik kazanmasını da bu uluslararası dayanışmanın sağladığını öne sürmektedirler. Bu konuda sayısız örnek verilebilir. Uruguay'ın ünlü Tupamaro'ların, yalnız bölgede değil, dünyanın çeşitli yerlerinde öteki teröristlere yol göstericilik etmektedirler. Aldo Moro'yu kaçırıp öldüren «Brigata Rossi» ile Almanya'daki Baader-Meinhoff çetesi arasındaki ilişki de yukarıda belirtilenleri aydınlatan bir başka örnektir (Buckley, 1978; XI).

Uluslararası terörizmde olduğu gibi, çoğu zaman aynı amaç ve güdülere, uluslararası terörizmde de dünya güç dengesinin izlerini bulmamak olanaksızdır. Terörizmin gizilgücünü sezen birçok devlet ondan «örtülü bir savaş» gibi yararlanma yoluna gitmektedir. Çeşitli örgütlere sağlanan desteğe de bu gizli savaşın yatırımları gözle bakmak doğru olacaktır (Buckley; XI ve N.A.C. Report; 9). Böylece, teröristlerin işi de kolaylaşmakta, hazırlık ve operasyonlar için üsler, sınımlanacak «güvenli» yerler, ileri teknolojiye dayalı silâh ve gereçler zahmetsizce elde edilebilmektedir. Birçok ülkenin silâh karaborsasından ve kaçakçılığından dev kazançlar sağladıkları hesaba katılırsa, teröristlere verilen devlet desteğinin bir başka boyutu da gözler önüne serilecektir (Buckley; X - XII).

Bir başka devletin koruyucu kanatları altında gelişen terörizm, kendi halkının desteğini arkasına almayı başardıkça bir ayaklanmaya dönüşecek, ya da «meşru»laşmanın yollarını arayacaktır. Çoğu yerdeki terörist eylemler, bir grubun belli bir toprak parçası üzerindeki hak istemlerinden ya da bağımsızlık savlarından kaynaklanmaktadır. «Ayrılıkçı/ilhakçı» diye nitelenebilecek (O'Brien, 1977; 3), bu tür hareketlere çeşitli örnekler gösterilebilir: Yugoslavya'daki Hırvatlar, İspanya'daki Basquelar, İran'daki Azeriler, ünlü IRA ya da Sovyetlerin Başağrısı Ukraynalı teröristler etnik, sınıfsal, dinsel, ulusal v.b. gerekçelerle egemen devletlere karşı bir gün «gerilla tipi» savaşa dönüşeceği beklenen terörist eylemlerini sürdürmektedirler. Ulusal kurtuluş savaşlarına giren, ideolojik savaşın yürütüldüğü Üçüncü Dünya ve sömürge ülkelerinde de benzer bir durum söz konusudur (Gönlübol, 1978; 384 - 385). Sorunun hukuksal bir yönü de, ayaklanma halindeki ve otoriteye karşı gerilla savaşı yürüten örgütlere tanınan, devletlerinkini andırır bazı haklardır. Böylece, eylemler, uluslararası hukuk açısından da belli bir meşruiyet temeline oturabilmekte, olağan koşullarda birer suç sa-

ılan suikast, sabotaj, kundak v.b. gibi uygulamalar «düşmana karşı yürütülen haklı savaş eylemleri» niteliğine bürünmektedir (Fearey; 25).

3. ULUSAL TERÖRİZM :

İleri teknolojinin, gelişmiş ve yaygın kitle iletişiminin, içiçe geçmiş çıkarların egemen olduğu günümüzün dünyasında herhangi bir olgunun saltık anlamda «ulusal» olduğu ileri sürülemez. Bazı istisnalar dışında, yeryüzünün herhangi bir bölümünde beliren olaylar, başka ülkeleri ve toplumları da kaçınılmaz biçimde etkilemektedir. Bu bakımdan, «ulusal terörizm»den söz ederken uluslararası dalgalanmalar ve etkenler gözden kaçırılmamalıdır. Deyim, terorist eylemlerin bir ülkenin vatandaşlarınca aynı ülkenin yurttaşlarına ve ya da devletine yöneltildiği durumları uluslararası ve uluslararası terörizmin kapsamından ayırmak amacıyla kullanılmaktadır (Mickolus, 45). Coğu zaman bu tür eylemlerde, gerek kaynakların sanğlanması, eğitim v.b. gibi konularda gerekse ideolojik olarak yabancı güçlerin uzantılarını açıkça görebilmek olasıdır (Clark, 1978; 81).

Ulusal terörizm, ayrılıkçı/ilhakçı/bağımsızlıkçı nedenlerden kaynaklanabileceği gibi, ülkedeki ekonomik, toplumsal, siyasal eşitsizliklere bir tepki biçiminde de belirebilir. Sağ terörizm ise, düzeni değiştirmekten çok sağlamaya; eşitliği getirmekten çok yetkeci bir yönetimle tepkileri bastırmaya yöneliktir (Green, 1977; 52). Schultz'un tipolojisine (1978; 7 - 10) başvuracak olursak, «devrimci terörizm» temel ekonomik, toplumsal, siyasal süreçleri tümüyle değiştirme savıyla; «devrimci olmayan terörizm» sistemde bütünsel değil de yapısal-işlevsel bazı değişikliklerin gerçekleştirilmesi için (bazı ayrılıkçı hareketler, sağ terörizm, v.b.); «yerleşik kurumlarca uygulanan terör» ise yürürlükteki politik sistemin karşıtlarının bastırılması, uyruklarının ise merkezden saptanan amaç ve yöntemlerin dışına çıkmamalarını sağlamak üzere şiddet kullanılmaktadır.

4. DEVLET TERÖRİZMİ :

Yerleşik kurumlarca uygulanan terördür. Birleşmiş Milletler'in bir Ad'Hoc komitesince hazırlanan raporda (1978; 6), çeşitli üyelerce devlet güçlerinin şiddete başvurmasının bireysel terör eylemlerine kapıyı açtığı belirtilmiştir. Öte yandan siyasal haksızlıkların, halkların ezilmesine yolaçan uygulamaların terörizmi tek almaşık olarak gündeme getirdiği üzerinde durulmuştur. Devlet terörünün

en kesin örneği ise sömürgeci, ırkçı ve yabancı güçlerin «self determination» hakları için savaşılan insanların üzerinde uygulanmasıdır.

Devlet terörü, totaliter, faşist-diktatoryal baskı rejimlerinde sistematik biçimde kullanılan kronikleşmiş bir denetim aracıdır. Demokratik ülkelerde de resmi güçlerin hukuksal yetki sınırlarını aşarak şiddet yöntemlerine başvurmaları ender bile olsa, rastlanan, kanıtlanmış bir rolgudur (N.A.C. Report; 6). Ayrıca, tüm demokratik sistemlerin hukuk yapılarında savaş, kargaşa, ayaklanma v.b. gibi «olağanüstü» durumlarda yasal gerekçelere dayanarak devlet gücünün kurumsal bir şiddet aracı olarak kullanılabilmesine olanak veren özel kurallar yer almaktadır. Bunun en tipik örneği sıkıyönetim yasalarıdır. Hangi nedenle uygulanırsa uyulansın, sıkıyönetim her türlü özgürlüğün askıya alınmasına yolaçabilen bir rejimdir (Dönmezer, 1976; 222). Belli konularda bireylerin davranışları kesin kurallar ve yasaklarla düzenlenmekte, devletin kurumsal gücü de gerektiğinde zor kullanarak bunlara uyulmasını sağlamaktadır. Sıkıyönetimde hak ve özgürlüklerin içerik ve biçim bakımından kısıtlanması, kayıtlanması bazı yasalar çerçevesinde gerçekleşmektedir (Özek, 1978; 504, Alesevich, 1978; 270 - 272). Bu açıdan bakıldığında olağan üstü koşul rejimlerini şiddetin bazı kurallara dayanılarak yasallaştırıldığı durumlar diye niteleyebiliriz.

B — DEVLETE KARŞI TERÖRİST :

Terörist amacına ulaşabilmek için her türlü yasayı —hatta savaşta uyulması sorunlu uluslararası kuralları belirleyen uluslararası anlaşmaları bile— yadsımak durumundadır. Bakunin'in bazı yazarlarca «psikopat» diye nitelenen yandaşlarından Nechaev'in (5) çizdiği resime göre; «gerçek devrimci» akrabalık, dostluk, sevgi, şükran hatta onur gibi «kadınsı», «gevşetici» duygulardan arınmış, «kendini soğukkanlı ve kararlı bir inançla davaya adanmış» bir tiptir. (Guérin, 1965, 36-37). Oysa, Bakunin için de, devrimci teorinin mimarları Marx ve Engels için de «sosyalistinsancılık» böylesine makineleşmiş bir canilikle bağdaşmaz. Terör, yeri ve zamanı gelirse işçi sınıfının amaçları uğrunda kullanılacak araçlardan biridir ama, «devrimci», hiçbir zaman duygusuz, amansız, kanlı bir katil değildir (Guérin, 37-38). Ancak çağımız teröristinin Nechaev madelinesi benimsemiş eğiliminde olduğu bir gerçektir. Özellikle gelişmiş

(5) Nechaev'in gözünü kan bürümüşlüğüne Bakunin'in bile kızdığı, karşı çıktığı bilinmektedir.

lkelerde toplumdandan ve sınıfsal hareketlerden kopuk, az-çok özerk ve bağımsız, yabancılaşmış teröristlerin psikolojik itkileri de bu imgeyi zmsedikleri görülmektedir.

Varolan her türlü hukuksal, toplumsal, ahlaki, v.b. yasayı tanımadan, saltık bir karşılaştırmada kendinden çok daha güçlü devlete karşı eylemini sürdüren terörist, batılı yazarların «pire savaşı» dediği vur-kaç yöntemini kullanmaktadır (Cooper, ,978;228). Böyle bir «düşman»a karşı güvenlik güçlerinin de aynı yola sapmaları, ateşin üstüne ateşle gitmeleri rastlanmadık bir olgu değildir. Geniş boyutlara varan terörist eylemlere devletin militer tepkilerde bulunması ilk anda bazan etkili sonuçlar getirebilmektedir de. Nitekim Brezilya, Uruguay gibi ülkelerde (ve 12 Mart ve 12 Eylül sonrasında Türkiye'de) zaman zaman kent ve kır gerilları ordu-polis birlikleri aracılığıyla bastırılmışlardır (N.A.C. Report; 6).

Ancak, unutmamak gerekir ki, devletin de şiddete başvurmasıyla bu ülkelerin hiçbirinde —yeterli toplumsal-ekonomik önlemler de alınmadıkça— terörizme karşı kesin ve sonul çözümler getirilememiş, tersine sorun kronikleşmeye yüz tutmuştur. Terörist hareketler zaten egemen yetkeye başkaldırı niteliği taşımaktadır. Devlet baskısı olumsuz toplumsal-siyasal-ekonomik-psikolojik etkenlerle de birleşerek halklarda önemli bir tepkiye yolatıklarında, Nikaragua ya da Batista Kbasında görüldüğü gibi, bu eylemlerin birer devrime dönüşmesini sonucunu (6) doğurabilmektedir (Ergil, 1970; 290). Öte yandan devletin «hak ve özgürlüklerin korunması için» şiddete başvurmasını savunanlar, felsefi açıdan, sözünü ettikleri değerlerin yeterli bir tanımını yapabilmekten uzaktır. «Hak ve özgürlük» anlayışları; bildikleri, alıştıkları, benimsedikleri ve çıkarlarına uygun gördükleri bir yaşam biçiminin getirdiği ölçütlere göre belirlenmektedir. Bir başka deyimle, bu kimseler status quo'dan yarar sağladıklarına inandıkları için, kurumsal şiddet kullanılarak status quo'nun sürdürülmesinden de yanadırlar (O'Brien; 2). Zorun, yasal giysiler kuşandırlarak da olsa, egemen kılındığı bir ortamda, korunması dilenen haklar ve özgürlüklerin sınırları ise, ister istemez daraltılacaktır ki, bu da özlerinin zedelenmesi, yani başlangıçta ngren amacın daha yola çıkarken saptırılması demektir.

(6) "Devrim" deyimini, "ihtilal - revolution" karşılığı, "toplumsal - siyasal düzeni zora başvurarak tümden değiştirmek için girişilen yaygın halk hareketi" anlamında kullanmaktayız. (Bkz. San, 1979; 168). Burada ayrıncı zelligin geniş halk kesimlerinin harekete katılması ve desteklemesi olduğu gözden kaçırılmamalıdır.

1. TERÖRİZMİN İDEOLOJİK VE TOPLUMSAL BOYUTUNA KISA BİR BAKIŞ :

Terörizm, yetkeyi elinde tutan güce karşı girişilen bir savaştır. Ancak bu savaşta, taraflardan yalnızca biri ,yani devlet açıkça ortadadır. Bir noktaya varabilirse, terörist eylem kendi varlığına —FKÖ'nün ya da Sandinistaların yaptığı gibi— meşru bir statü kazandırmaya çalışacaktır. Bu bir anlamda, savaşta bazı kazanımlar elde edildiği demektir (Cooper, 1978; 288 - 289).

Düzeni yıkmayı amaçlayan terörizm toplumun belli bir kesimine seslenen —sağ ya da sol— bir ideoloji çevresinde örgütlenirken; bir toprak parçası üzerinde hak ileri süren ayrılıkçı-ilhakçı terörizm, «birleştirici» bir ideolojiyi yeğlemek zorundadır. Bu koşullarda savaşkan güçleri birbirine düşürebilecek politik -ideolojik çatışmalardan kaçınması gereklidir. Dolayısıyla etnik/ulusal toplumun tüm sınıf ve kesimlerini birleştirici nitelikte, çoğu zaman eşitlikçi öğelerle de zenginleştirilen bir «ulusal birilik bilinci» uyarıma yönelik düşünceler daha sık benimsenmektedir (Greene; 52 - 53).

a) **Devrim ve Törerizm:** Bazı yazarlara göre, terörizm psikopatolojik bir olgudur, devrimcilik ve ulusal kurtuluş hareketleri ile aynı kefeye konamaz. Devrimci teori, gerekmediği yerde şiddet kullanılmasını öğütmez, çünkü haklı görmez. Bu açıdan bakınca Nechaev tipi şiddet tutkusunda, ideoloji terörizme kılıf biçmekten öte bir işlev görmektedir. Bu ölçüde, terörizmin «dava»ya yaradığını ileri sürebilmek de güçtür; tersine, eylemcilere özenen az sayıda belli eğilimdeki yeni devşirmeler dışında kazanılmak istenen kitlelerin tepkilerini ve dirençlerini arttırdığı söylenebilir (N.A.C. Report; 22-23).

Sol terörizm ile halkın önemli ve etkin bir kesiminin isteği ve desteğini arkasına alarak meşruluğu geniş yığınlarca tanınmayan bir otoriteye karşı silâhlı savaşıma giren devrimci hareketleri ayıran ölçüt, birincisinde şiddetin başlıbaşına bir ideoloji niteliğine bürünmesidir. Halk savaşında ise, kitlelerin karşılaştıkları baskıya direnmeleri çatışmanın özünü oluşturmaktadır. Silâh, baskıdan kurtulmak; kendi yazgısını saptama, yönetimde söz sahibi olma haklarına kavuşabilmek için son çare olarak sarılmaktadır. Wilkinson'ın (Bkz. N.A.C. Report; 22 - 23) belirttiği gibi, devrimci şiddet çoğu zaman devlet terörünü izler. Ezilenlerin son umudu budur.

b) Eylemci ve Toplumsal Konumu : Sol terörizmin en büyük ikilemi ise, hakkını savunduğunu ileri sürdüğü kitlelerden kopukludur. Sınıfsal ve sosyo-ekonomik statü (SES) bakımından konum ve yönsemeleri gözönüne alındığında, sol eylemcilerin çoğunun toplumun «elit-yönetici» kesimlerine yakın oldukları, en azından toplumsal dikey devingenliğin kendilerini o düzeye çıkaracak basamaklarında (örneğin, eğitim) buldukları gözlenmektedir (Greene; 16 ayrıca Bkz. Ergil, *passim.*). Nitekim, Türk, Filistinli, Alman, İtalyan, İspanyol, Güney Amerikalı, İrlandalı ve Japon (genellikle sol) teröristler arasında yapılan karşılaştırmalı bir araştırmada, bunların orta sınıftan (7), liberal görüşlü ailelerin çocukları oldukları ve toplumun ortalamasının üzerinde bir eğitim gördükleri saptanmıştır. Özellikle önder kadrolarda bu nitelikler daha da belirginleşmektedir (Russell ve Miller, 1977; 25 -27). Devrimci önderler için de aynı gözlem geçerlidir: Lenin, Castro, Guavera üst ya da orta sınıf ailelerin çocuklarıdır. Belki de bu uzaklığı kapatmak için, Marx, Lenin, Kautsky, Mao, Ho Chi Minh gibi (kendileri de elitler arasında yer alan) devrim kuramcıları, proleteryanın ancak aydınların öncülüğünde iktidara tırmanabileceğini, «kendi başına bırakılamayacağını» söylemişlerdir (Greene; 17).

Az gelişmiş ülkelerde aydınların ileri toplumların değerlerini yakından tanıyacak biçimde yetiştirilmeleri, onlara bir karşılaştırma yapabilme zeminini de hazırlamaktadır. Edindikleri bilgi donanımı da buna eklenirse aydınların toplumsal sorunları eğitimsiz yığınlardan daha iyi irdeleyip çözümler düşünebilecekleri; dolayısıyla da «öncülük» işlevini daha kolay benimseyecekleri söylenebilir. Hele bu kişiler devletin baskısını, ekonomik zorlukların ezilmişliğini, toplumdaki zenginliklerin eğitim, bilgi v.b. gibi değerlerle ters orantılı biçimde dağılmasının kızgınlığını da üzerlerinde duyumsuyorlarsa, eğilimleri iyice güçlenecektir. Öğrenciler için de aynı veriler geçerlidir. Yaş, sorumlulukların azlığı, yerleşik yapı içinde geleceğe ilişkin kuşkular gibi etkenler de hesaba katılınca öğrencilerin eylemciye dönüşmeleri için nedenler de çoğalmaktadır (Greene; 17, 22 -26). Toplumsal rahatsızlıkların etkisini en çok duyan, kendilerini yanlış uygulamaları düzelterek donanıma sahip gören, ancak yasal yollarla istemlerine pek az karşılık elde edebilen aydın öğrenci kesimlerinin şiddete yönelmeleri, aradıkları etkinliği bu yolla bulma çabalarıyla bir ölçüde açıklanabilir. Öte yandan, devrimci

(7) Sanırım ülkemizde ikinci ve daha sonraki kentli kuşaklar bu kategori içindeki en geniş kesimi oluşturmakta, ya da böyle bir gizli güce sahip bulunmaktadır.

kuramlar aydınlara öncülük görevini vererek bir tür toplumsal sorumluluk da yüklemişlerdir. Devrim, eşitlik - özgürlük gibi yüce amaçları gözettiği için görkemlidir de. Bu görkem eylemciye de yansımakta, varlığına geçerli yapılar içinde bulamadığı bir anlam kazandırmaktadır; yaşamını o uğurda yitirse bile. Psikolojik, yünden, idealizm ile patolojinin ayrıcı çizgici de buradan geçmektedir. Devrimci için şiddet amaca ulaşmada kullanılabilir (doğruluğu ya da yanlışlığı ayrı bir tartışma konusu olan) bir yöntemdir. Terörist için ise, «yöntem», varoluşunun başlıca nedeni haline gelmiştir. Terörizmin kitlelerden kopukluğu salt doğru toplumsal - siyasal irdelemeler yapmaktaki beceriksizlik ve donatımsızlıktan değil, psikolojik güdülenmelerden de kaynaklanmaktadır. Terörist için kitle, şiddet yönelimlerini haklı göstermekte yararlandığı gerekçelerden biridir salt (8).

c) **Tutuculuk ve Şiddet:** Sağ terörizmin toplumun temel düzenini değiştirmek gibi bir kaygusu yoktur, tersine varolan yapıyı sağlamlaştırmak amacını güder görünmektedir. Faşizan - totalitaryen hareketler, eşitlikçi düşünce ve uygulamaların kitlelere yayılması olgusu ya da olasılığına koşut biçimde gelir ve gelişirler. Ortaya sürdükleri alması ise genellikle yüceltilmiş, abartılmış bireysel özelliklere sahip bir önderin istencini (irade) ve yetkesini yansıtan örgütlü bir disiplindir. Eylemciler (her türlü terörist kuruluşta olduğu gibi) kararın alınmasına pek ender katılırlar. Onlar yalnızca birer uygulayıcıdır (Greene; 20).

Sağ terörizm, özünde status-quo'nun korunmasına hizmet ettiği için, sağ eylemciler toplumun yönetici elitlerine daha yakındırlar. Çoğu zaman da parasal desteklerinin başlıca kaynakları arasına bu kesimler girer. Öte yandan —Alman Nazilerinin ve İtalyan Faşistlerinin gelişiminde açıkça izlenebildiği gibi— yerleşik politik kadroların açık ya da gizli desteğinden de yararlanabilirler (Türkiye'de de sağ eylemcilerin «vatanseverler» diye nitelendikleri dönemler anımsanacaktır). Sınıfsal yapıları bakımından sağ eylemcilerin ve grupların en çok orta ya da alt - orta sınıflardan geldikleri görülmektedir (Greene; 21). Çeşitli araştırmalar, toplumdaki en tutucu güçler arasında kendine yeterli toprağa sahip çiftçileri, az-çok ba-

(8) Nicos Sampson, Kıbrıs'ın İngiltere'den bağımsızlığı kazanma savaşını gaddarlıklarını özgürce yapabilmek için kullanan, çok sayıda kişiyi acımasızca öldüren psikopat terörist tipinin en güzel örneklerinden biridir. Savaş sırasında, İngilizlerin kayıplarıyla ilgili en doğru bilgiler, en ayrıntılı fotoğraflar onun gazetesinde yayımlanmıştır. Sonradan bunu "haberi kendisi yaratarak", yani İngilizleri öldürerek: başardığı anlaşılmıştır. (Bkz. Hacker, 1976, 26 - 27).

ğimsiz bir varlığı olan esnaf, küçük tüccar ve işadamlarını saymaktadır. İşçiler ve entellektüel bürokratlar ise (örneğin, Almanya'da Nazileri desteklememişlerdir) ilerici hareketlere daha yakın görülmektedirler. Nitelikli işçiler radikal görüşleri desteklemekte ancak isteklerini sendikalar - partiler aracılığı ile yönlendirmeyi yeğlemektedirler. Dolayısıyla terörist eğilimlerin (sağ ve sol) az nitelikli-niteliksiz işçilerle özellikle kentli işsizler (bu son kategori Nazi ve Faşistlerin en önemli güç kaynaklarından biri idi) arasında yayılma olasılığı daha fazladır. Toplumun daha da alt kesimleri ise, genel bir politik «apathy» içinde bulunmaktadır (Greene; 35-37). Ergil'e göre (1979) bu eğilime Türkiye'de de rastlanmaktadır.

2. EYLEMDEN UMULAN :

Sağ ya da sol, eylemci tabanın hareketlere ideolojik - politik nedenlerden çok kişisel ve durumsal (situational) güdülerle katıldığı saptanmıştır. Örneğin, 1946 - 60 arasında patlayan 24 gerilla ayaklanmasına ilişkin bir çalışma önderlerin «özgürlük, eşitlik, adalet» gibi soyut kavramları vurguladıkları; izleyicilerin ise daha fazla maddi güvence ve varlık sağlamayı umdukları ortaya konmuştur. İşçi, iş ve yüksek ücret; köylü yeterli toprak; esnaf kazançlı bir dükkân; tüccar sendikaların ve büyük sermayenin baskısından kurtulmak istemekte: bu amaçlarla hareketi desteklemekte, bazan da katılmaktadır (Greene; 38 - 39).

C — KENDİNİ ÜRETEN TERÖRİZM :

«Bellum Justum - Haklı Savaş» St. Thomas d'Aquinas döneminden bu yana siyasal literatüre girmiş bir kavramdır. Bu kurama göre, tiranlığa, baskıya, dış düşmanlara karşı özgürlüğü, eşitliği ya da anayurdu savunmak için silâha sarılmak, haklı, alkışlanacak bir eylemdir. Yalnız devrimciler değil, Hitler, Franco, Mussolini de politikalarını överken «bellum justum» ilkesine sarılmışlardır (Hacker; 273).

Haklı savaş, ya da hukuksal olduğunca sosyolojik bir kavram da olan baskıya karşı direnme hakkı, bizce, «toplumsal değişmeyi kendi çıkar ve beklentileri uğrunda zorla durdurma ya da yavaşlatma çabasındaki sınıf ve gruplarla değişimden yarar uman sınıf ve gruplar arasındaki erk çatışması» diye özetlenebilir. Hitler'in Nazizmi gibi, her kavramı içeriğinden saptırarak eylemi için bir «gekekçe»ye dönüştüren bazı hareketleri saymazsak, 20. yüzyılda direnme hakkı, demokratlaşma çabalarıyla içiçe geçmiş bir görünüm ta-

şımaktadır. Hukuksal ve toplumsal önlemlerin, demokrasinin temelindeki hak ve özgürlükleri siyasal iktidarların baskısından koruyamadığı durumlarda meşruluğunu yitiren bu iktidarlara çeşitli — zoru da içeren — yöntemlerle karşı konması, «baskıya karşı direnme» sorununu gündeme getirmektedir (San; 152).

Terörizm için haklı savaş ya da baskıya karşı direnme kavramları gerçekten ideal gerekçeler gibi görünmektedir. Bu konuya çeşitli biçimlerde değindiğimizden, daha fazla üzerinde durmadan, teröristlerce ileri sürülen bu gerekçelerin «haklılığını» kısaca deşmeye çalışacağız. Sonın da belirttiği gibi (1979; 152), yerleşik siyasal kurumlarca uygulanan baskılar hiç değilse konulan kurallara (onurluluğu, insancılığı tartışılabilir) saltık uyum koşuluyla bireylerin yaşam haklarına ve fizik özgürlüklerine belli bir saygı gösterme zorunluluğundadırlar. Her tür kargaşaya yaratıcı elyemi mübah sayan terörizm ise, amaçları uğrunda bu tartışılmaz insanlık haklarını bile tanımamakta, böylece kendisi başlıbaşına bir «baskı»ya dönüşmektedir (San; 153). Bilerek ya da bilmeyerek yanlış yorumlamaları önlemek için şunu da açıklamakta yarar görmekteyiz: Söylediklerimiz kesinlikle birinci türdeki bir baskı rejiminin savunulması ya da yeğlenmesi anlamına gelmez. Uygulamak istediğimiz, nereden kaynaklanırsa kaynaklansın, baskının ve şiddetin her zaman karşıt bir tepkiye yolaçacağı; doğası gereği yolunda kullanıldığı amaçları da felsefi anlamda kirletmekle kalmayıp, toplumsal bakımdan da yozlaştıracağı ve tersine, şiddet ve baskıyı haklı gösteren birer uydurmacaya dönüştüreceğidir (bu konuda bkz. San; 155).

Sol görünümlü terörizm, her zaman «haklı savaş» ilkesinin şemsiyesi altında ortaya çıkmaktadır. Sağ terör ise; ister faşizan-totaliter devlet, isterse böyle bir devletin oluşabilmesi için beliren eylemler biçiminde; sol terörizme aradığı «haklılık» için gerekli ortamı kendi tez ve uygulamalarıyla sağlamaktadır. Güney Amerika, devlet terörünün kurumsallaştığı bir yöredir. Hükümetler, rejimin sürekliliği ve tutarlılığı için bu yola başvurmakta ve bunu «pişkinlikle» açıkça söyleyebilmektedirler. Sol terörist eylemler ise, artan baskıya doğru orantılı çöğalmekte, kaşılığında yönetimi de sertleşmekte; devlet terörü ile sol devrimci terör birbirini üretmektedir. Bazı yazarlar, böylece oluşan korku ortamlarında halkın ne denli acımasız olursa olsun «asgari bir takım kurallara» bağlılığından, yukarıda sözettiğimiz devlet baskısını «ehven-i şer» sayıp, sol terörizme yeğlenmesi sonucunu doğuran bir kısır döngüden sözötmektedirler (Hacker; 56).

Bu oluşumu açıklamak zor değildir. Parsons'a göre bir toplumsal sistemi ayakta tutan onun görece kalıcı ve sürekli öğeleri, kısaca tüm toplumsal ilişkileri belirleyen, düzenleyen, biçimlendiren «değerler» bütünüdür. Bu değerler toplumsallaşma ve toplumsal denetim mekanizmaları aracılığıyla yaşatılır ve sürdürülür (Bkz. Lockwood, 1978, 580 - 582). Parsons'ın birçok yönden eksik bulunabilecek kuramına burada ayrıntılarına girmeye gerek görmüyoruz. Üzerinde durmak istediğimiz nokta, Amerikalı sosyologun «kalıcı ve sürekli» diye nitelediği değerlerin toplum ve bireyleri açısından bir «tutarlılık ölçütü» rolü oynadığıdır. En yalın anlamıyla, psikolojik açıdan, «tutarlılık» bireyin «olağan» diye nitelediği yaşam ve evren anlayışıdır. Bir başka deyişle, «tutarlı» bir evrende herşey ve herkes (bireyin düşüncesinde) «olması gerektiği gibi»dir. O koşullarda eylemler ve getirecekleri sonuçlar (beklentiler) bilinen verilerdir. Dolayısıyla, kararlar ve davranışlar da o verilere dayanılarak belirlenir. Tutarsızlık ise, en başta hangi uyarıcılara hangi tepkinin gösterilmesi «gerektiğinin» saptanamadığı bir bilişsel karmaşa durumudur. Bu yüzden insan, bilişsel yapısında tutarsızlık yaratan öğeleri ve etkenleri gideren çözümlere yönelme eğilimindedir (bkz. Brown, 1965; 551, 606 - 607). «Tutarlılık» genelde toplumsal sistemlerin dağılmaması için de belli ölçülerde zorunludur. Özellikle endüstriyel - kapitalist üretim - toplum - insan ilişkilerinde düzenlilik ve kurallılık sistemin varlığının sürdürülmesinde «sine qua non» koşuludur (Bkz. Talyon, 1977; 136). Oysa, terör ortamında değerlerin, kuralların, vb. geçerliliği kaba güç karşısında yokolmuş, bir başka deyişle «tutarlılık» ortadan kalkmaya yüz tutmuştur. Öte yandan Parsons'ın değerler anlayışını toplumun ve bireylerin sahip olduğu maddi zenginliği de katarak genişletirsek (ki bu varlık bizce sözkonusu tutarlılık anlayışının oluşmasındaki en temel etkenlerden biridir), toplumun geneli için «tehlikeye düşen» yalnız inanç ve davranış kalıpları değil, güçlüklerle elde edilen zenginliklerdir aynı zamanda (Bkz. İsen, 1979; 248). Dolayısıyla, tehdit altındaki değerlerin hepsini değilse bile önemli bir bölümünü koruyacağına inanıldıkça, kuralları ve yaptırımları belli, karışıklığa yer bırakmayan «devlet terörizmi» kargaşadan kuşkusuz daha çekici gelecektir. Üstelik bu toplumsal «destek», yasal otoritelerin sert uygulamalarını hızlandırmalarına da yolaçabilir (San; 152 - 155). Ancak, kurumsal baskının kendisi bir engelle dönüşürse toplumsal eğilimler de yön değiştirebilir.

Oysa, sertliğin tırmandırılması hiçbir sorunu çözmemektedir. Örneğin, Videla döneminden önce Arjantin'de, ölüm cezası uluslararası insancıl yönsemeler ağır bastıkça kaldırılmış, terörist olaylar yoğunlaştıkça yeniden konmuştur ama eylemlerde bir azalma değil artma görülmüştür. Allende sonrası Şili'de, Brezilya'da binleri aşkın siyasal tutukluya sistematik biçimde işkence yapılmaktadır. Amaç her ülkede güvenlik güçlerinin zaman zaman yaptığı gibi (her ülkede rastlanabilmesi kuşkusuz uygulamayı aklamaz) bilgi ve entelejans toplamak değil; korku salmak, devrimcilğin çekiciliğini azaltmaktır (Hacker; 61).

Totaliter terör, yerde devrimci silâhlı hareketlere istedikleri «haklılığı» sağlayabilmekte, «bellum justum» koşullarını yaratmaktadır. Hükümetler terörist yöntemlerle işbaşına gelmişlerse, varlıklarını ancak korku salarak güvence altına alabiliyorlarsa, hele bir de arkalarını süper devletlere yaslamış, patronları da desteklerini «karşıt düşünce ve eylemlerin yokedilmesi» koşuluna bağlamışlarsa, yönetilenlerin başkaldırması, kurtuluş için tek yol gibi görünmektedir. Nikaragua diktatörü, Amerika'nın inanmış vassalı Somoza'nın yenilgisi büyük ölçüde bu nedene dayanmaktadır (Hacker; 265).

II. TERÖRİZMİN SOSYO - PSİKOLOJİK VE SİYASAL ORTAMI:

Reich'in (1975:15) faşizm için söylediklerini genişçe bir yorumla (bazı çarpıtma risklerine karşın) ele alırsak; şiddete dayalı güç çağdaş mekanik - mistik insanın alıştığı düzenlilik, tutarlılık arayışının; «sokaktaki adam»ın kişilik yapısının örgütlü siyasal anlatımıdır. Mekanize uygarlığın baskı altına aldığı insanın temel duygusal tutumu, yaşamın mekanik - mistik algılanması, kavramlaştırılmasıdır. Faşizmin «rasyonalizasyonu» her zaman genelgeçer kavramlara (ulus, din, vatan, tanrı v.b.) dayanır. Gerek «güçlü»lerin yönetimlerini sürdürmek için uyguladıkları terör, gerekse buna karşı çıkanların eylemleri temelde, sokaktaki adamın özel yaşamının en gizli yanlarına kadar korkuyu sokmaktadır (Hacker; 274 - 275). Reich'a göre (1975:17 - 18) faşizm «küçük adamın mentalitesi»dir çünkü küçük adam bir yandan düzeni ve onu sağlayacak yetkeyi özlemekte, bir yandan da baskını duyumsadığı korkuya başkaldırmaktadır (şiddetin her yerde, her ideoloji çerçevesinde, hep bireyselliği gölgeleyen bir grup disiplini içinde uygulanması da, sanırız, «küçük adam»ın arayışındaki paradoksun bir ürünüdür).

Terörizmin gelişmesinde, elverişli bir ortamın yaratılmasında ekonomik ve toplumsal eşitsizliklerin rolü, üzerinde uzun boylu durmayı gerektirmeyecek denli açıktır. Hacker'in (1976:276) deyişle, «Terörizmin kanını ve canını sağlayan (toplumdaki) giderilmesi olanaksız adaletsizlik duygusudur. Yoksunluk ve baskının gerçekten varlığından çok, adaletsizlikle somut biçimde karşı karşıya kalınması ve bu durumun algılanması, adaletsizliğin toplumsal eylem yoluyla ortadan kaldırılabileceği inancıyla birleştiğinde terörizmin en temel nedenlerinden birini oluşturur» (ayrıca bkz. U.S. House Committee Hearings; 3008). İster sağdan ister soldan gelsin (sağ ve sol terörizmi görüş ve amaçları değil, seçtikleri yöntem açısından aynı bağlamda ele alıyoruz), tüm terörist eylemlerin daha adil, herkesin hakkını aldığı - alabildiği bir düzen kurmak savıyla yola çıktığı her gazete okuyucusunun bildiği bir gerçektir. Çeşitli grup ya da partilerce bu adaletsizliğin politik amaçlar doğrultusunda bir araç olarak kullanılması da terörist eylemleri cesaretlendiren bir etkidir.

Terörizm, antibiyotiklere karşı direnç kazanan bakteriler gibi, değişen toplumsal koşullarda çeşitli biçimlere girebilmekte ve fırsatları değerlendirebilmektedir. Eylemi ussallaştırabilecek (rasyonalizasyon) gerekçelerin uydurulabildiği her koşulda, ya sağdan ya soldan, şiddetin sorunların çözümlenmesini sağlayabileceği düşüncesine inanan ve uygulamaya kalkışan kişiler çıkmaktadır. Bazı yazarlar toplumsal eşağırlılık (equilibrium) ile toplumsal barış arasında olumlu bir bağıntı bulunduğunu savunmakta, bireylerin umu, gereksinme ve beklentileriyle bunların gerçekleştirilmesi olanakları arasındaki dengenin bozulmasıyla terörizmin yeşereceği ortamın oluştuğunu ileri sürmektedirler (Scherer, Abeles, Fischer, 1979; 193-194). (N.A.C. Report; 20). Bir kez ortaya çıktıktan sonra, bu tür eylem hızla yayılmaktadır. Ama terörizmin varolabilmesi için (en azından gerekçelerini bulabilmesi için) belli ölçüde toplumsal destek ve onay görmesi zorunludur (N.A.C. Report; 20).

Robet K. Merton'a göre (1978:615-616) her toplumda geçerli kurallara uyumu ya da onlardan sapmayı açıklamakta toplumsal yapının somut durumlarda birbiriyle içiçe bulunmakla birlikte irdelemesel yönden ayırımlaştırılabilecek iki ögesinden yararlanılabilir. Bunlardan birincisi, o kültürce tanımlanan, bireylerin umularını yönlendiren çeşitli amaç, erek ve çıkarlardır. Toplumsal yapı ikinci aşamada da bu amaçlara ulaşmakta yararlanılabilecek, toplumca onay-

lanan yöntem ve araçları belirler, düzenler ve denetler. Ereklere varmakta izlenecek yol, bu kurumsallaşmış kurallarla sınırlandırılmıştır.

Toplumsal yapının bu iki ögesi arasında bireyler hem kültürel amaçlara ulaşmaktan hem de bunlara kurumsal biçimde belirlenmiş araçları kullanarak ulaşmakta belli bir doyum sağladıkları sürece, etkin bir eşağırlılık sözkonusudur. Bireylerin başarılarının ölçütü, istenenleri elde etmek kadar, o süreç içinde uygulanan (benimsenmiş) eylemlerdir de. Sapmış davranışlar ise, kültürce belirlenen umular ve toplumca yapılandırılmış araçların birbirinden kopması sonucu ortaya çıkar. Gerçi toplumdaki her grup kendine özgü bir takım bir parçasını oluşturan amaçlarla etkin biçimde bütünleşmişlerdir. Grup ve bireyler için vurgulama, amaç-araç dengesinden birincisine doğru kaydıkça, kurumsal normların davranış alanını belirlemede-düzenlemede oynadıkları rol azalır. Ereklere varmakta hangi geniyöntemin (procedure) kullanılacağının ölçütü, hangi aracın (toplumca onaylanıp onaylanmadığına bakılmaksızın) teknik yönden en «verimli» sonucu sağlayacağıdır. Artık, toplumsal değerler - amaçlar ile onlara eriştiren araçların arasında bir uyumsuzluk, genel kuralların geçerliliklerini yitirdikleri, toplumsal bütünlüğün «inceldiği» bir «anomi» ortamı doğmuştur (Merton, 1978; 617). Özdeksel - ekonomik değerlerin aşırı biçimde vurgulandığı çağdaş toplumlarda bireyler üzerinde yoğunlaşan bağdaşmaz kültürel istemler (bir yanda zengin olma ideolojisi, öte yanda zenginliğe götüren kurumsal olanakların ulaşılmazlığı) sonuçta «psikopatolojik kişiliğe, ve/veya antisosyal davranışa ve/ya da devrimci eylemlere yolaçmaktadır» (Merton; 621).

Toplumsal katmanlar arasındaki SES uçurumu «meşru» ya da geçerli olarak belirlenen yollarla aşılamayacak denli genişse, bazı gruplar —özellikle kurumsal araçlar ve olanaklara kavuşmaları güç olan düşük katmanlar arasında— başka yöntemlerle aynı ereklere varmayı onaylayan, öğütleyen alt ekinler (subcultures) oluşturabilirler (Merton; 620 - 621). En azından, alt toplumsal katmanların üyeleri arasında suç sayılan eylemlere yönelmeye yolaçacak baskılar çok daha fazladır. Kuşkusuz bu tüm yoksulların suç işlemeye yatkın oldukları gibi budalaca bir varsayımı getirmez. Ancak, alt katmanların üyeleri meşru sayılan yöntemlerle toplumun istediği bireylere dönüşebilme umutlarını yitirdikçe, başka yolların da kendi koşullarında meşru olacağına daha kolay inanabilirler, kendilerine özgü ama kurumsal modelle çelişen bir meşruluk anlayışı geliştirebilirler

(Scherer, Abeles, Fischer, 1975; 193-194). Nitekim, birçok ülkede yakalanan ya da polisçe tanınan teröristler üzerinde toplanan istatistik veriler, bu kişilerin büyük bir bölümünün orta sınıf ailelerden yetiştiklerini göstermektedir. Ana ve babaları, yürürlükteki toplumsal sistemi benimsemekle birlikte, çoğu, toplumca sağlanan araçlarla SES basamaklarını istediklerince tırmanamamışlardır. Genellikle liberal görüşlü bu aileler, çocuklarına toplumsal ve siyasal yapıda önemli değişiklikler gerektiğini de öğütlemişlerdir. Ancak, geçerli kurumlar çerçevesi içinde özelemlerin gerçekleşmesi olasılığının darlığı, 1960'larda köktenci siyasal akımların da güçlenmesiyle (buradaki neden-sonuç ilişkilerinin birbirlerini «karşılıklı» etkiledikleri gözden kaçırılmamalıdır), terörizmi bu değişiklikleri yapmanın ya da yapabilecek gücü elde etmenin bir aracı biçiminde gündeme getirmekle rol oynamıştır (Russel et. al.; 25-26). Ancak, gözardı edilmemesi gereken nokta, burada bireylerin inanç algı ve değerlendirmelerinin amaç ve araçların seçiminde oynadıkları roldür. Nitekim, bir yazarın da belirttiği gibi, «...zenginlik, statü, (toplumsal) güç bakımından yoksul olsalar bile, doyurulmuş insanlar politik alanda sessiz kalabilir...» (N.A.C. Report; 19). Fransıze rejiminin İspanyol köylüsüne (toplumun öteki kesimleriyle oranlandığında) ne getirdiği ortadadır. Oysa, onyıllarboyu az-çok doyurulan bu kitle siyasal uygulamalara karşı önemli bir tepki göstermemiştir.

Toplumsal - ekonomik eşitsizliğin yükünü en ağır biçimde çeken alt katmanların üyeleri için suç sayılan şiddet davranışlarının öğrenilmesi de daha kolaydır. Özellikle kentlerde düşük gelir gruplarının yaşadıkları semtlerde her türlü suçluluk oranının yüksek olduğu bilinmektedir. Böyle bir ortamda yetişenler için yasadışılık, çatışma, meydan okuma, kabadayılık gibi değerlerin yüceltilmesi hiç de olağandışı değildir. Bu değerlere daha sonra ideolojik bir giysi de oturtulabilir. Amaçlarına ulaşamayanlar, bunaltıya düşenler için bu yol belli psikolojik, hatta (haraç toplama, yol kesme, adam soyma, zorbalıktan ötürü saygı görme) ekonomik - toplumsal yararlar ve doyumlar sağlayabilecektir (Scherer et. al.; 195-198).

Çevrenin onayı varsa, şiddet ve saldırganlığın artması da olağandır. Psikolog Russell Geen ve arkadaşları, bir deneyde deneklerden «cezalandırmanın etkilerinin ölçüleceği» gerekçesiye tanımadıkları bazı kişilere (gerçekte, araştırma asistanlarına) 10 artan dozda (yalancıkdan) elektrik şoku vermelerini istemişlerdir. Deney grubundakilere şok dozunu arttırdıkça yönetici - yetkili durumundaki araştırmacılarca «aferin», «yaşa», «helâl sana» türünden söz-

lerle cesaret verilmiş, denetim grubundakiler ise kendi başlarına bırakılmışlardır. Sonuçta, deney grubundakilerin yüksek dozdaki şokları rahatça vermekle kalmayıp, deneyin bir parçası olarak araştırma asistanlarının (sözde, cezalandırılanların) kendilerine sövmele-ri üzerine cezayı arttırdıkları da saptanmıştır (Scherer et. al.; 87).

A — «GÜÇ» VE ŞİDDET :

Hemen her toplumda resmi ideoloji şiddete karşıdır. Ancak, gizli ya da açık biçimde şiddetin ödüllendirilmediği bir toplum da yoktur. Patterson, Littman ve Bricker, çocuk yuvalarında yürüttükleri bir araştırmada saldırganların hemen her zaman kazançlı çıktıklarını saptamışlardır. Saldırıya uğrayanlar ağlamakta, kaçmakta ya da ödü- n vermektir. Böylece saldırgan çocuklar istedikleri nesneyi (şeker, oyuncak, v.b.) sonuçta ele geçirebilmektedir. Öğretmen ve gözetmenler durumdan haberdar edilirse saldırgan cezalandırılmaktadır ama, genellikle şiddetin sağladığı yarar, cezanın olumsuz etkilerini aşmaktadır. Bu da düzenli, sistemli ve çevresel koşullarla desteklenen şiddetin başlıbaşına bir «amaç»a dönüşebileceğini gösteren bir örnektir (Scherer et. al.; 88) —Scherer ve arkadaşları savaşı da öldürmenin başlıbaşına bir amaca dönüştüğü şiddet kullanma durumları arasında saymakta ve «salt düşman askerlerinin değil, My Lai'deki gibi masum sivillerin de kıyımdan geçirilmesini buna bağlamaktadır.—

1. ÇATIŞMA OLGUSUNA KISA BİR BAKIŞ :

Olanakların, kaynakların ve bunlara ulaşmayı sağlayan gücün (fizik, ekonomik, toplumsal, psikolojik, teknik v.b.) gerek farklı topluluklar arasında, gerekse bir toplumun değişik kesimleri arasında eşitsiz dağılımı «çatışma»nın en genel nedenlerinden biridir. Rapoport'a göre (1975:189), insanların «özerklik -bağımsızlık» isteği de çatışmayı körükleyebilen bir etkiye sahiptir. İnsanlar, özdeşleşebildikleri, kendilerine yakın buldukları kimselerle biraraya gelip (paradoksal görünse de) bu özerkliği bulmaya çalışırlar. Böylece, «ben»in «biz»e dönüştüğü bir grubun karşısında bir de «onlar» yer alacaktır. «Biz»i, «onlar»dan ayıran ölçütler din, dil, ırk, akrabalık ögelerine dayanabileceği gibi, düşün yapısı karmaşıklaştıkça, ideolojik niteliklere de bürünebilir. Belli bir grubun fizik ve ideolojik gücü yerleşmiş sistemleri tehdit edecek boyutlara (örneğin sokak eylemleri sonucu) ulaşırsa çatışma daha da sertleşecektir. Sertleşme kuşkusuz, çatışmanın çıkarlar dengesinin (daha doğrusu yapısının) değişmesi «tehlike»sini de doğuruyorsa, daha da tırmanacaktır.

Özetle denebilir ki, ekonomik - toplumsal dikey devingenlik karnallarının tıkanması çatışmanın güce başvurulmaksızın çözümlenmesinin zorlaştığı ortamları yaratarak terörün gelişmesine yolaçan etkenlerden biridir. Ancak, bir sistemin kendi içindeki çatışmayı bazı dış odaklara yansıtarak yumuşattığı da görülmektedir. «Biz ve «onlar» arasındaki sınırın bazan da yapay yöntemlerle genişletilmesi, içteki anlaşmazlıkları, uyumsuzlukları giderebilmekte, birliği ve dayanışmayı sağlayabilmektedir. Tam tersine, düşmanlıkların dış kaynaklara yöneltildiği durumlarda iç çelişkiler daha keskinleşebilmektedir de. Örneğin, Amerikan toplumu II. Dünya Savaşını coşkuyla karşılamış ama Viet Nam savaşı önce ülke içinde yitirilmiş; çeşitli grupların Beyaz Saray - Pentagon - Langley politikasına karşı başlattığı tepkiler sonra azınlıkların, gençlerin, kadınların hatıta eşcinsellerin yerleşik yapıya karşı yürüttükleri bir çatışmaya dönüşmüştür (Rapoport; 201). Kuşkusuz, burada o grupların toplumun değişim sürecinde tuttıkları yere bağlı biçimde artan etkinlikleri tutumlardaki farklılığı getirmiştir.

2. BİREY, SÜRÜ, KARŞITLIK :

Aşağı - yukarı 20 yıllık bir süre içinde Amerikalıların yaklaşımlarında böylesine köktenci bir değişime yolaçan birçok nedenin toplu sonucu gerek bireysel gerek toplumsal düzeyde bilişsel yapıların değişmesi; yani insanların kendilerini ve çevrelerini başka türlü algılamaya, düşünmeye tanımaya ve değerlendirmeye; davranış yönlendirmelerini buna göre yenilemeye başlamalarıdır. Kendilerini ötekilerden farklı gören, bu farklılığı ideolojik öğelerle de bileyen çeşitli grup ve sınıflar nicel olarak artarken, çatışmalar da körüklenmemenin kültürel yollarla iletildiğini ve yaşatıldığını söylemektedir. Bu koşullarda karşıt grup üyeliği, «düşmanlığın» varlığı ve şiddetin bu hedefe yönelmesi için yeterli nedendir. Düşmanın belirleyici özelliği ise, din, mezhep, uyrukluk, ideoloji, ırk, v.b. olabilir. Saldırgan açıdır. Rapoport (1976:198), «kan davasına» benzettiği bu tür çatışmadan önem taşıyan, aykırılığın temelde yatan nedeninden ve kökeninden çok ussallaştırılmasında kullanılan kavramsal şemadır. Böylece çatışma - şiddet kendini üreten bir özelliğe bürünür. Karşıtların değişik kamplarda saydamlaşmasında başlangıçta somut nedenler kesin bir rol oynayabilir; ancak zamanla grupların varlığı, «varlık nedenlerinden» daha önemli bir düzeye çıkabilmektedir. Grup, bireylere bir yere ait olma, özdeşleşme «kimlik kazanma» olanaklarını sağlamaktadır. Özdeşleşme ölçüsünde karşıtlara düşmanlık da art-

maktadır. Çelişik görünüyorsa da, bu «sürü kompleksi» insanın bireyci «kişilik arayışı»nın bir türevidir (Rapoport; 190 ayrıca bkz. Tolan; 399). Çağdaş toplumun üyesi, kendisini ezen, küçülten, adsızlaştıran (anonimleştiren), yabancılaştıran sistem baskılarından kurtulma; tekliğini, herkesten başkalığını kanıtlama çabası içindedir. Ona bu olanakları sağlayacak fizik - kültürel - psikolojik bir çevreye kavuşmak zorundadır. Çünkü ancak orada istediği «ben» olabilecektir. Oysa, bireycilik güğüsünün dozu arttıkça doyum sağlanabilecek alan daralmakta dolayısıyla kişi «ideal» diye nitelediği (ait olduğu, özdeşleştiği) çevrenin (grup, bireyler, ideoloji v.b.) büsbütün tutsağı durumuna düşmektedir. Ona yönelecek herhangi bir tehdidi de doğrudan kendisini hedef alıyormuş gibi algılaması ve öz savunma şiddetinde bir tepki göstermesi de doğaldır. Hele özdeşleşilen; şiddeti alkışlayan, aklayan bir dünya görüşüyle (ki bununla «namus temizleme» uğruna adam vurmaktan, bir siyasal görüşün geçerliliğini kanıtlamak sevdasıyla cana kıymaya kadar her türlü eylemi kastetmekteyiz)...

Terörizmin haksızlığa karşı savaş (haksızlık ister bir toplumsal kesime, isterse sağın ileri sürdüğü gibi kutsal bir otoriteye yönelmiş olsun) gerekçesiyle kendisini yücelterek ortaya çıkması, bu sözleşmeyi de kolaylaştırmaktadır. Kitle iletişim araçlarının konuya gösterdikleri yakın ilgi bir «ideoloji olarak» terörizmin mesajını yığınlara iletmekte belki de böylece çekiciliğini de arttırmaktadır. Çağımızın dünyasında toplumun bütün boyutlarındaki ilişkilerde, herkesin kendisine ilişkin karar ve uygulamalarda gerçekten etkin olabildiği tam anlamıyla demokratik bir ülkenin varolduğunu kimse ileri süremez. Tersine, hemen her ülkede; milyonların yaşadığı bölgelerde hatta kıt'alarda açlık, yoksulluk, eşitsizlik, adaletsizlik, ayrımcılık, baskı ve zulüm değişik ölçülerde kol gezmektedir. Bu koşullar, bazı durumlarda şiddetin gerçekten haklı gösterilmesini ve görülmesini kolaylaştırmaktadır. Terörizm, bir hava boşluğunda değil toplumsal - ekonomik koşulların ve bunlara gösterilen duygusal tepkilerin uygun olduğu ortamlarda gelişmektedir (Hacker; 290-294). Ve sözü edilen aksaklıkların eylemin amacına ulaşmasıyla birlikte tepktan, anında çözüme kavuşturulacağı savını ileri sürerek (belki de inanarak) gelişmektedir (Hacker; 298).

B — SAVAŞKANLIK VE TERÖRİZM :

1. ŞİDDET NE ZAMAN YASAK? :

Tarih boyunca çeşitli topluluklar birbirleriyle savaşmış, insanlar varlıklarını koruyabilmek için dövüşmeyi öğrenmek zorunda kal-

mırlardır. Savaşın yapılabilmesi için ise, insanların bazı değerler uğrunda canlarını vermeye hazır bir psikoloji içinde tutulmaları yetmez; askerlik tekniklerini de bilmek, öğretmek, fizik yetenekleri bunları uygulayabilecek düzeyde geliştirmek de gerekir. «Tek er» hem kendi bedeni üzerindeki tasarruf haklarına değin her tür kişisel özerkliğinden üstleri adına vazgeçecek biçimde eğitilecek, hem de bedenini yokolmaktan koruyacak yetilerle donatılacaktır. Şiddetten hoşlanmayan, çekinen, yılan bireylerden oluşan toplumların savaşa hazır bulunmaları da dolayısıyla olanaksızdır, en azından zordur. Ayrıca askerliğin çoğu zaman bir meslek ve «endüstri» dalı olması ona belli bir ekonomik gereklilik de sağlamaktadır.

Dolayısıyla, insanların birbirlerini öldürmeye başladıkları günden bu yana; kaba güç resmen aşağılansa, yadsınsa da; gerçekte fizik güce sahip olmak her zaman yüceltilmiştir. Pazu kuvveti, cesaret, askerce düşünmek, gözünü budaktan sakınmak özellikle de kahramanlık v.b. her zaman övülegelen değerlerdir. Toplum bunları belirli alanlar içinde örgütler (örneğin, spor, askerlik hizmeti), çatışma-saldırganlık güdülerini düzenine zarar vermeyecek ama o o düzeyin korunması gerektiğinde kullanılabilecek biçimde sınırlandırılır. Çoğu zaman da söz konusu değerlere bir cinsellik ögesi katılır: «Erkek ata biner, savaşa gider, serttir, merttir, tıraş olur v.b...» Bu koşullarda yetişen birey bir yandan gücün erdemine inandırılırken, bir yandan da gücünü toplumca belirlenen ereklerin dışında kullanmanın erdemsizliği konusunda eğitilir. Kısacası, güçlü olmak «iyi»dir, «güvenli»dir, «kıvandırıcı»dır ama ancak toplumun dizgeleştirdiği (sistemleştirdiği) istek, amaç ve kurallara göre kullanıldığında.. «Güçlü» bireye bu üstünlüğünü, toplumdakilerle koşut olmayan yerde, kendi amaç ve çıkarları doğrultusunda kullanma hakkı ise tanınmaz. Örneğin, ringde kitabına uyararak adam dövdüğü için kıyasıya alkışlanan bir boksör, ona tezgâh altından yerli Samsun ya da zam geleceği için piyasadan yokolmuş şeker, v.b. satmayan mahalle bakkalmı pataklamaya kalkarsa, karşısına «kaba gücü yasaklayan» kuramsal, kesin ve çatık kaşlı yaptırımlar dikilecektir. Üstelik, toplumsal sistem de bireysel kaba gücü «kuramsal yollarla zor kullanarak» denetim altında tutar. Bunu haklı kılabilmesi ise topluluk çıkarının bireysel yararın üzerinde gösterilebilmesine bağlıdır. O da, bireyin varlığının, amaçlarının ve araçlarının toplumdakiler karşısında ikincil düzeyde kaldığı, kalması «gerektiği» inancının tartışılmaz bir «toplumsal gerçek» olarak benimsenmesi, benimsenilmesi anlamına gelir. Bir başka deyişle, artık birey, toplum için bir araçtan başka hiçbir şey değildir..

Dolayısıyla, toplumun kurumsal gücü, çoğunlukla yüceleştirilmiş, insan üzerine «hiperstatize» edilmiş (üste - konumlandırılmış), «devlet», «ulus», «halk» gibi soyut hatta kutsal kavramlar çevresinde örgütlenmiştir. Çağdaş toplumsal dinamiklerin hızı karşısında bu genel denetimin zayıfladığı durumlarda kaba güce koşullandırılan ama baskı altında tutmaya zorlanan birey, şiddeti bir yöntem, hatta amaç olarak benimseyen odaklarla özdeşleştiğinde, yıkıcı eğilimlerini haklılığına inandığı (ya da inanmak istediği) daha başka; ancak yine «hiperstatize» bir «dava»nın kanadı altında serbest bırakabilmektedir. Buradaki çarpıcı koşutluk, bireyin her iki durumda da önce toplum sonra topluluk amaçları uğrunda ikincilleştirilmesi ve kendini aşan değerler yolunda canından vazgeçmeye hazır olmasıdır (özgürlükten kaçış?).

2. TERÖRİZMDE İNSAN ÖGESİ :

Yüceltilmiş kavramlar önünde insan değerinin indirgenediği, resmi ideolojinin insanüstü değerler çevresinde örgütlediği toplumların hemen tümünde terörist eylemlerin yoğunluğu göze çarpmaktadır. Federal Almanya'da çok sayıda radikal üzerinde yürütülen bir araştırmada, deneklerin aileden gelen mesleki, cinsel, kişisel v.b. sorunlarına bir çözüm bulmamalarının eyleme yönelmelerinde önemli bir yol oynadığı saptanmıştır. Sonuçların gösterdiğine göre, eylemciler, çözümleri kendileri aramaktansa yetkin ve erkin olduğuna inandıkları/inandırıldıkları, kendilerinin üstündeki kurumlardan (bu arada devletten) —bilinçli ya da bilinçsiz— beklemişler, umutları gerçekleşmeyince de korku ve kaygularından kurtuluş yolunu o kurumlara saldırmakta bulmuşlardır. Araştırmacılar, eylemcilerin devlet güçlerince aranıp-kovalanmakta «mazoşistik» bir zevk aldıklarını sürmektedirler (Wagenlehner, 1078; 202). Bu bulguların doğru olduğunu varsayarak, terörizmin salt ideolojik - eylemsel bakımdan değil, terörsit için de bir «dikkat çekme» (i.e., kişisel propaganda) arzusundan kaynaklandığı sonucuna varabiliriz. Nitekim, İsveç yetkililerinin terörizm sorununa «Bu insanların söylecek bir sözlüğü mi var?» tutumuyla yaklaşımları, ülkedeki eylemlerin en az zararlı atlatılmasında önemli bir etken sayılabilir (9). Bir başka örnek de ayrı-

(9) İsveçte terör eylemlerinin çoğunu, demokrasi anlayışının bir sonucu olarak ülkeye sığınan siyasi mülteciler ve yabancılar çıkarmaktadır. Yine de İsveçte anti-terörist yasaların "anlayış" ilkesine uygun olarak çıkarıldığı, kamuoyunun da uygulamayı yakından denetlediği görülmektedir. (Hacker; 107 - 110 ve Sundberg, 1978; 111 - 121).

lıkçı Quebec Kurtuluş Cephesinin eylemlerine karşı Kanada hükümetinin gösterdiği tepkilerdir. Ottawa'nın konuya hem tutarlı hem duyarlı bir politika ile yaklaşması, meşru platformlarda, çatışmayı değil uzlaşmayı araması; bir yandan da demokratik çerçeve içinde getirilen önlemleri başarıyla uygulaması sonunda ülkede terörizm hemen hemen tümüyle son bulmuştur (10). Burada, hükümet yanında gerek Fransız gerek Anglo-Sakson kökenli yurttaşların bilinçli davranışları da önemli bir rol oynamış, Kanadalılar, 1960'ların ortasında başlayan, 1970'lerin başında sona eren terörist-ayrılıkçı eylemlerin devlet terörünü peşinde süükleyeceğini öngörerek şiddete karşı tutum takınmışlardır (Hacker; 66 - 67).

3. «ERKEK» VE ÖLÜM :

Tabandan ve tavandan (devlet) gelen terörle başbaşa yaşamaya alışan bazı Latin Amerika ülkelerindeki tipik kültürel örüntü içinde «insan» ögesinin tuttuğu yere bir göz atmak, karşılaştırmalar açısından yararlı olur kanısındayız:

Orta ve Güney Amerika'nın Latin kökenli halkı arasında en geçerli ideoloji «machismo»dur. Sözlük karşılığı «erkeklik» olan bu kavramı, bir yazar şöyle tanımlamaktadır: «Erkek, 'Yazgı' ile kumar oynamaya her zaman hazırdır. kazansa da yitirse de. Ölümle de kumar oynar, tanrı ile de. Ateşli bir aşk, Yazgı'ya karşı kazanılmış bir başarıdır. Bir devrim, Ölüm'ün yenilmesidir. Bir günah işlemek Tanrı'dan alınmış bir puandır. Üçü biraraya geldiğinde kişi ülküsünü gerçekleştirmiş demektir. (Erkeklik' sözcüğünün asıl anlamı budur» (Anderscn, 1978; 155 - 156). Erkekliğin kesin bir kanıtı, ölüm, kaçınma olanağı varken bile meydana okumaktır. Çılgınca araç kullanmaktan, ikide bir kavgaya tutuşmaya değin her olayda buna rastlanabilir. Bu ülkelerdeki yüksek çocuk ölümü, cinayet ve yoksulluk oranları; ölümün kanıksanmasını, ondan duyulan korkunun «cesarete sığınarak» giderilmesi sonucunu da doğurmaktadır. Hele yok-

(10) Quebec Kurtuluş - Cephesi-Ordusunun 1972'de Çalışma ve Göç Bakanı Pierre La Porte'u kaçırarak öldürmesinden sonra (daha önce de bir İngiliz diplomat kaçırılmış, yarım milyon dolar kurtarmalık ve 23 teröristin salıverilmesi karşılığında bırakılmıştı) terörizme karşı sıkı önlemler alınmış ve uygulanmıştı. Cephe, etkin yöntemlerle toplum yapısını ırgalamayı başarmış, ancak birkaç serüven düşkünü dışında Fransız kökenli halkı bile yanına alamadığı için tarihten silinip gitmişti. Bunda halkın haklarını gerektiğinde yasal yollarla alabileceğine duyduğu inanç, sanırım yadsınamayacak bir rol oynamıştı. Nitekim, Quebec'iler, Anglo-Sakson Kanadasiyla birlikte kalıp kalmayacaklarını kendi oyları ile çözümlemişler, 1980 martında bir referandumla ayrılmayı reddetmişlerdir.

sulluk, baskı gibi koşullar altında yaşamın niteliği düştükçe, şairli, onurlu bir ölüm» yaşarken yitirilen değere kavuşmayı da sağlamaktadır (Anderson; 156).

Türkiye'de tipik davranış yönsemelerinde, eylem geleneksel biçimde düşünce üretiminin üzerinde bir yer alagelmıştır. Eylemin hedeflerini, boyutlarını ve yöntemlerini ise genellikle ya güçlü bir önder (örneğin padişah, ya da parti lideri) ya da güçlü bir ideoloji (örneğin, İslam dini) tanımlamaktadır. Bireylerin tek tek ve toplu olarak karşılaştıkları sorunların ve sorunların yanıtları da bu önder ya da ideolojinin gösterdiği doğrultuda en kolay sindirilebilecek biçimde klişeleştirerek sunulmuş; özgün düşünmeye, irdeleme ve bileşime (analiz ve sentez) pek az yer bırakılmıştır. Bu koşullarda yüce önderlerin ve haplaşmış ideolojik kalıplaın her konuyu açıklamakta yetersizleştiği durumlarda (ki çağdaş yaşamın giriftliği içinde böyle durumların sık sık ortaya çıkması kanımızca son derece doğaldır) inancın zayıflaması tehlikesine karşı tutumlarda —iman tazelemeye yönelik— bir aşırılaşma görülebilmektedir (Frey, 1975; 69-70). Padişahın, daha sonra erken Cumhuriyet dönemi öncülerinin ve tek partinin, İslam dininin, kendine özgü bir demokrasi anlayışının ve «ekonomik kalkınma» tutkusunun, her köşe başında bir başka türlü yorumlanan Marxist ideolojinin ya da «milliyetçilik» ve «başbuğ» anlayışının çeşitli özgül konumlarda yukarıda belirtilen işlevleri yaptıkları gözlenebilmektedir. Ayrıca, Türkiye'de gazete ve kitap okurlarının azlığını, «Köşeyi dönme» ideolojisinin yaygınlığını düşün alanının hazırlop dogmalarla düzenlenip, enerji ve çabaların eylem düzleminde yoğunlaşmasını, Merton'ın (1972; 470-471) Amerika Birleşik Devletleri için ileri sürdüğü «ekonomik zenginliğe ve toplumsal yükselmeye ağırlıklı bir prim veren» bir toplumsal yapıya bağlamak sanırız uygun olacaktır.

Bireysel düşüncenin yadsınması (ya da boşverilmesi) daha önce değindiğimiz (ideolojinin kaynağı konumundaki) toplumsal ve topluluksal değerlerin insan üzerine hiperstatize edilmesini de birlikte getirmektedir. Bunun bir uzantısı olarak, üyelerin aidiyet grupları ile özdeşleşmesi yüksek katsayılara ulaşmakta, başka ya da karşıt grup üyeleriyle olan ayrılıklar ise büsbütün vurgulanmaktadır. Öyle ki, öteki gruplar (hatta diplomatik ilişkilerde, devletler) kesin dost ve düşman kategorilerine ayrılmaktadırlar. O zaman da, karşı takımın oyuncularını, yandaşlarını ve hakemi hep bir ağızdan homoseksüellikle suçlamak da, karşıt görüşlü örgüt üyesinin gözlerini oyup, ırzına geçip öldürmek de kendi sapık mantığı içinde bir olağanlık kazanmaktadır.

Türkiye’de, fütühat dönemlerinden yadigar kalan ve onca yüz-yıldır yerine başka bir övünç kaynağı yaratılamadığı için süregelen bir psiko-kültürel özellik de, Frey’in (1975:68-69) Macauley’den aktararak «cesaret kültürü» diye nitelediği, kaba güce verilen aşırı değerdir. Yazar, Türk adlarında —Demirel, Vural, Korkmaz, Savaş, Ateş, Cenk v.b.— bile kahramanlık, erkeklik dövüşkenlik türünden değerlerin vurgulandığına değinerek; bu yüzden genellikle disipline yatkın ve yasalara uymaya eğilimli bir halkın o aldatıcı görünüm altında «şiddete yönelik» bir yönünün de bulunduğunu söylemektedir. Kanımızca, burada bir çelişki yoktur. Frey, «disiplin» ve «yasalar»dan toplumun tümünü gerçekten kapsayan kurumlarımış gibi sözetmekte, onlarla çelişen ancak uyum sağlama açısından bireyler üzerine daha da büyük bir baskı kuran alt-ekinsel —eylemci örgüt, kırsal çevre, «erkek» imgesi, v.b.— çevrelerin disiplin ve kurallarını gözden kaçırmaktadır.

Seçeneklerin yukarıda sayılan öğelerle sınırlandığı bir ortamda düğümlerin düşünerek, tartışarak, anlaşarak değil de İskender yöntemleriyle çözülmeye çalışılmasını da yadırgamamak gerekir. Biz, burada anlattığımız özelliklerle 1950 yılında Theodore Adorno’nun Amerika’da gerçekleştirdiği ünlü «Yetkeci Kişilik—Authoritarian Personality» araştırmasının «Örtülü Antidemokratik Eğilimler ya da Faşizm Potansiyeli» (Kısaca F—Ölçeği ki, burada «F» faşizm anlamına kullanılmıştır) diye anılan bölümündeki bazı bulgulara değinmek istiyoruz:

F—Ölçeği araştırmasında yetkici bir kişiliğe işaret eden nitelikler dokuz kategoride toplanmıştır. Kurallara bağlılık (conventionalism), yetkeye eleştirisiz boyun eğme, yetkici saldırganlık (benimsenen kurallara uymayanları yadsıma, dışlama ve cezalandırma eğilimi), bireylerin kendi kişiliklerini algılama darlığı (anti-introjection— öznelliğin, imgeselliğin, anlayışlılığın yadsınması), bağnazlık ve boş inançlar (stereotip düşünce, kadercilik v.b.), kaba güce ve sertliğe düşkünlük (baskı, disiplin, önderlik, bağlılık, «güçlü»nün davranış modeli seçilmesi yoluyla egonun yüceltilmesi el—kol kırma, baş ezme merakı v.b.), insani ilişkilerde küçümseme ve yıkıcı tutumlar, evrenin kötü olduğu, kötülere kaldığı inancı, cinsel olaylara karşı aşırı tepki (cinsel özgürlüğün hoş karşılanmaması, homoseksüelliğe ve homoseksüellere özgül bir düşmanlık). Bunların çoğunun (hatta hepsinin) Türkiye’de geçerli kültürel ve alt-ekinsel yapıların hemen tümünde güçlü ve etkin olduklarını gözönüne alırsak ülke düzeyinde egemenlik süren çok yönlü ve karşılıklı

hoşgörüsüzlüğün şiddet biçiminden yine karşılıklı ve çok yönlü bir tepkiye dönüşmesini açıklamak da kolaylaşır (Brown, 488).

C. TERÖRİZMİN PSİKOLOJİSİ :

«Terör» ve «terörizm» deyimlerinin 1789 Fransız Devrimini izleyerek siyasal literatüre geçtiği kabul edilmektedir. 19. yüzyılın ikinci yarısında Avrupa'da başlayan ayaklanmalarla birlikte, kavram romantik bir içerik de kazanmaya başlamış, kahramanlıkla yer yer eşanlamlaşmıştır. Çağımızda kapitalist toplumların bireyci—maddeci tekdüzelliği. Sovyet blokunda sosyalizm adına yapılan uygulamaların gerçekten özgürlükçe bir topluma o yolla geçişi olanaksız kıldığı inancı, anarşizmin «şiddet yöntemi ile yıkılacak sınıflı toplum yerine ideal dünya düzeninin kurulması» görüşünün romantik bir çağrı olarak sürebilmesini kolaylaştırmıştır. (Dowling, 1978, 223—224). Buna özellikle kapitalizmin çalkantı ve bunalım dönemlerinde patlayan sağ terörizmi ve devlet terörünü rasyonalizasyon yöntemleriyle birlikte ekleyecek olursak, psikopatolojik bunalımlarını açığa vuracak bir fırsat arayan bireyler için bu tür siyasal eylemin ne iş gördüğünü anlamak da kolaylaşmaktadır.

1. PSİKOPATOLOJİ VE İDEAL :

«Psikopatoloji» tanısı, belli bir normal anlayışından sapmayı göstermektedir. Neyin «normal» sayılacağına tartışması ise ilkel feodal tutuculuktan toplumsal serseri mayın başıboşluğuna kadar uzanan bir değerler yelpazesi içinde yeğlenen seçeneklere dayanacaktır. Biz bu sonuçsuz tartışmadan kaçınmak için, psikopatolojinin nitelenmesinde kullanageldiğimiz (bizce yeterince nesnel ve işlemsel—operational—, ancak görgül biçimde saptanması zor) ölçüt üzerinde burada kısaca duracağız :

Psikopatolojik terörist için («idealist»in tersine) şiddet eylemi, ardına gizlendiği «ünlü» düşünce ve ülkelere ulaşmak için bir yöntem değildir, bunlar şiddet kullanımını, ölüme elense çekmeyi ve böylece yaşadığını anlamayı haklı göstermek niyetiyle benimsenen, kendi gözünde önem kazanmayı sağlayan araçlardır. Eylem yapıldığı anda tek ve sonul gereçtir, amaç şiddettir, şiddet ise bir «anlatım» yolu. Hacker'in deyişiyle (1976:294—295) terör, kendiliğinden (Spontane), aşımsal (transcendental), yararı zararı gözetilmeyen (non—utilitarian) ama başlıbaşına bir psikolojik doyum işlevi gören bir oyundur. Şunu da belirtelim: Oyunun öncesi ya da sonrası yoktur, «şimdi»si vardır.

2. TERÖRÜN PSİKOLOJİSİ ÜZERİNE BAZI KURAMLAR :

Bu tür psikopatolojinin nedeni, soyaçekimsel bozuklardan sinir sisteminin anormal gelişmesinde, fizyolojik bazı etkenlerden kaynaklanabilir. Ancak olgunun ortaya çıkmasında toplumsal—çevresel öğelerin daha büyük bir ağırlık taşıdığı da kesindir. Psikopatların çoğu, sevginin dirhem, cezanın okka ile verildiği yuvalardan yetişiş, dünyayı kendilerine düşman görmeye alışmış kimselerdir. Karşılarındakilerin düşünce ve duyguları ile özdeşleşemedikleri için onlara verdikleri zararın anlamını kavramaları güçtür. Nitekin, Hollanda'da bu tipolojiye uygun bazı suçlular kurbanlarıyla yüzleştirildiklerinde, onların da kendileri gibi birer insan olduklarını anlayıp yaptıklarından pişmanlık duymuşlardır. Psikopat, eziyet ettiği kurbanına acı verdiğinin de, verdiği acının ne demek olduğunu da farkında değildir. Aralarındaki «empathy» bağı tümüyle kopuktur (Storr, 1978, 231—232).

Birey ile kurbanı arasındaki «empathy» bağının kurulmadığını durumlardan biri de, sorumluluğun hiyerarşinin üst basamaklarına «buyruğa uyma»dır. Fizik ve psikolojik uzaklık da sözü edilen bağı koparabilmektedir. Bombalama türünden eylemlerde terörist, çoğunlukla yolaştığı zararı gözleriyle görmediği için daha rahat davranabilmektedir. Öte yandan, rehin alma eylemlerinde genellikle başvuru yöntem, eylemcilerle kurbanları arasındaki psikolojik uzaklığın daralmasına olanak verecek bir sürenin geçmesini beklemektir. Yaşamlarının her hangi bir döneminde — özellikle çocukluk çağında— çok acı çektirilen kilerin öc duygularına kapıldıkları, ötekilere karşı duyarsızlaştıkları ve aralarındaki psikolojik uzaklığın arttığı durumlara da sık sık rastlanmaktadır (Storr, 233—235).

Şiddet ve saldırganlığın fizyo—psikolojik etkenlerle açıklayan bir görüşe göre, her organizma kendi çıkar ve amaçlarını kollar ve engelleyici uyarılarla karşılaştığında, koşullar yerindeyse, saldırgan tepkilerde bulunur. Acı gibi itici uyarıların varlığı da aynı tepkileri doğurmaktadır (Scherer et. al. 57). Bireylerin hoşnutsuzlukları beklentileri ile doğru, amaçlarına ulaşmaları ile ters orantılıdır. Hoşnutsuzluk tek başına her zaman şiddeti doğurmaz ama çeşitli çevresel ve psikolojik öğelerle de desteklendiğinde, elverişli koşulların olduğu durumlarda, bu yola başvurulmasını kolaylaştırır (Scherer et. al. 57)

Gözde kurumlardan biri de, isteklerin doyuma ulaştırılmasının engellendiği durumlarda ortaya çıkan «bunaltı»nın (frustration)

saldırganlığa yolaçtığı görüşüdür. Sigmund Freud'un libidinal güdülerin bastırılması, insanın «haz arama—acıdan kaçma» eğiliminin engellenmesi ile şiddet yönelimlerinin başlayacağı savı, zamanla saldırganlığın her zaman bunaltının bir sonucu olduğunu ileri süren abartmalı tezlere kaynak sağlamıştır. Oysa, çeşitli yazarlar, bunaltının her zaman şiddetli tepkilere yolaçmayacağını, insanın ussal biçimde de engellenmenin üstesinden gelebileceğini, içine atabileceğini ya da korkuya kapılıp sinebileceğini göstermektedirler. Öte yandan, bunaltı yokken de saldırganlık, kaba gücün istenenlerin elde edilmesini kolaylaştırdığı çevrelerde rastlandığı gibi, varolabilmektedir. (Scherer et. al, 58—62,88). Bir takım antropolojik ve sosyolojik araştırmalarda bazı toplumlarda ya da toplum kesimlerinde insanların birbirlerine daha sert davrandıkları ama bunun psikolojik dürtülerden değil, kültürel etkenlerden kaynaklandığı saptanmıştır. Örneğin yetkenin yüceltiildiği ortamlarda, hiyerarşik disiplinin pekiştiricisi işlevini üstlerin astlara karşı takındıkları sert tutumlar (ki bu zaman zaman dayak atma boyutuna bile varabilmektedir) yerine getirir (Rapoport, 129—131).

Genel bir bekışla, şiddet kullanımını olası kılan koşul ve etkenlerin birbirini bütünleyen bir etkileşim içinde belli tepkiler yarattığını söyleyebiliriz. Organizmanın gereksinme ve istekleri ile çevrenin engelleyici (bunaltı yaratıcı) baskılarının çatışması, bilişsel düzeyde, «saldırganlığın gerekliliği inancı» biçiminde yansıyabilir. Şiddet öğrenilen bir davranıştır. Birey bu yolla belli amaçlara ulaşabileceği inancını edinmişse, saldırganlık eğilimleri de artabilir. Duygusal güdülenmeler (kızgınlık gibi), bunların etkisi ile çevrenin eğilimi destekleyecek biçimde algılanması da saldırganlığı çoğaltan etkenlerdir (bkz. Scherer et. al. 104—105). Freudcu geleneğe göre, «kişilik» özetle «nitelikleri, yoğunlukları ve nesnelere birbirinden değişik, zaman zaman uyum içindeki, zaman zaman da birbiri ile çelişen gereksinmelerin bir örgütlenmesidir» (Brown, 481). Bu örgütlenme, doğal olarak, bireyin çevresine uyabilmesini (adaptasyon) sağlayan bir araç işlevini görmektedir. Uyumun sağlanması için şiddet ve saldırganlık da birer gereksinme ise (ki çağdaş toplumda bu gereksinmeler ortadan kalkmıştır denilemez), kişilik yapılarında belli bir yer tutacaklardır. En azından, kendileri yum-

(11) Burada, bir çevrede yerleşebilme, varolabilme anlamındaki "uyum" ile, kurallara saygıyı ve onları izlemeyi içeren "uyuma" (conformation) arasındaki ayrımı vurgulamalıyız. Uyuma, temelde bir uyum sağlama davranışdır. Oysa uyum sağlayabilmek için bazı koşullarda tüm kuralların tepetaklak edilmesi gerekebilir.

ruklaşmasalar bile, pek çok kişi boks maçlarını izleyecektir. çünkü kültürel çevrenin o yönde yaptığı baskı duyumsanmaktadır. Daha aşırı bir örnek olarak da, «yeraltı dünyasına» uyum sağlamaya çalışan bir delikanlının «kabadaylığı» öğrenmesini verebiliriz.

3. AŞK VE ÖLÜM :

Amerikalı «terörizm uzmanı» psikiyatrist Frederick Hacker (1975:99—100), bir uçak kaçırma davasında sanığın ussal sağlığı konusunda hazırladığı raporda şöyle demiştir.

«.. Her insan davranışı büyük ölçüde kültürel olarak belirlenir., Eylemlerin kaçınılmaz biçimde kültürel ve/ya da alt—ekinsel (sub—cultural) belirleyicilerle yönlendirilmesi, bu yüzden olağan sayılmaları gerektiği, ciddi hatta psikotik patolojik öğeleri içermedikleri anlamına gelmez. Her kültürde ciddi ussal hastalıklar vardır...»

Toplumdaki «kaçınılmaz» psikopatolojik öğelerin neden bazı bireylerde (hangi gerekçe ile olursa olsun) daha baskın bir etki yaptığını açıklamaya çalışmadan önce, I. Dünya Savaşı sonrasında (Hitler iktidara gelmeden hemen önce) ünlü fizikçi Albert Einstein'ın Sigmund Freud'a yönelttiği «Egemen sınıflar nasıl oluyor da kitleleri, en büyük zararı kendileri gördükleri halde, savaşın çılgın hiddetine ve özverisine zorlayabiliyorlar?» sorusuna, psikolojinin en büyük üstadının verdiği yanıtı değinmekte yarar görmekteyiz (12):

Freud, saldırganlığı her organizmanın zorunlu bir içgüdüsu dediği «Thanatos», yani, ölüm isteği ile, onun ayrılmaz karşıtı «Eros», yani, «yaşama ve aşk dürtüsü» arasındaki çatışmaya bağlamıştır. Thanatos, organizmanın «inorganik» (cansız) duruma dönme dileğini simgelemektedir. Denetimsiz kalırsa, organizmayı kendini yoketmeye ve ölümü götürür. Yaşamı ve sevgiyi yeğleyen Eros, bu yokedici, yıkıcı enerjiyi dışa yöneltir. Dolayısıyla, insan en başta «kendini öldürmemek» için saldırganlık eğilimlerini başkaları üzerinde dışsallaştırır. Savaşın (ya da, konumuz açısından, terörizmin) ardına sığındığı yüce ve soylu gerekçeler ise bireye ilkel ve bayağı dürtülerini gizleyebileceği ideal kılıfı sunmaktadır (Scherer et. al. 43—44)

(12) İki dahinin iletişimi açık mektuplarla yürütülmüştü. Freud, genelde kötümser bir yaklaşımla «insanın saldırgan eğilimlerinden kurtarılmasına çalışmanın hiç bir yararı yoktur» diye başladığı yazısını, «belki» koşuluyla; kültürel evrimin bu güdülerini «üst - ben» (superego) ya da «vicdan» aracılığı ile denetlemeyi başarabilmesi durumunda savaşların önlenebileceğini söyleyerek bitirmişti.

Freud, saldırganlığın önlenebilmesi için bu tür içtepilerin (impulse) başka alanlara, örneğin insanlar arasında cinsel olmayan nitelikte sıkı duygusal bağlara yöneltilmesini de önermiştir. Nitekim, çağdaş toplumun işlevlerinden biri de, saldırgan enerjinin kabul edilebilir belli kanallarla bir «catharsis» e (boşalım) ulaşmasını sağlamaktır (13). Fizik güce dayanan çeşitli sporlar, bu güdülerin kurumsal yollarla dışa yansıtılması (örneğin, askerlik), TV, sinema, kitaplar v.b. aracılığıyla bireylerdeki şiddet eğilimlerini «görsel» düzeyde tutarak yatıştırmak, tam tersine bazı yüce amaçların (yardımlaşma, sanat, dostluk, v.b.) ideolojik egemenliğini kurmak bu konudaki örnekler arasında sayılabilir (Scherer et. al. 94—105). Toplumun sunduğu «catharsis» olanaklarıyla yetinmeyen, ya da bunlara erişemeyen bireylerin şiddete yönelmeleri daha olası görünmektedir (14).

Saldırganlığı tek nedene dayanarak açıklamaya kalkışmanın gülünçlüğü ortadadır. Ancak, insan üzerindeki tüm etkenlerin ve bunlara gösterilen tepkilerin bütünsel—tümleşik (integrated) bir süreç biçiminde ortaya çıktığı «kişilik» alanı, olgunun irdelenmesi için en uygun başlangıç noktalarından birini sağlayabilir. Burada konu bilişsel psikolojinin boyutlarında girmektedir. Birey, kendini algılamasında, tanımasında, değerlendirmesinde ve olumlu bir kaynağa ulaşmasında kullanacağı ölçütleri bilişsel evreninin (çevresiy-le ilişkisini kurmaya yarayan bilgilerini tümünün) çerçevesi içinden geçecektir. Eğer bu çerçeve içindeki parametreler (e:keklik vurgu sunun ağırlık taşıdığı kültürlerdeki gibi) kaba fizik güce aşırı bir önem veriyorsa, şiddet resmen kınansa bile (15), kültürel açıdan saygınlık uyandıran bir öğeyle sürekli bağıntı içinde olacaktır.

(13) Çeşitli deney ve gözlemler, «catharsis» kuramlarının ters tepki yaratabildiğini, saldırgan enerjinin kendine ayrılan (örneğin, spor) alanlardan taşabileceğini de - matematik kesinlikle olmasa bile - göstermektedir. Özellikle TV ve sinemadaki şiddetin «özendirici» etkiler de yapabildiği kabul edilmektedir. Bizce, bireyin kendini «anlatım»ına olanak veren her türlü yaratıcılık çabasının desteklenmesi, şiddet eğilimlerini gereksiz kılmanın daha tutarlı bir yolu gibi görünmektedir.

(14) Ülkemizde değil sanat, bilimsel çalışma, spor olanakları bile terörizmin kaynağını oluşturan gençlik kesimlerinde kapalıdır - ister öğrenim kurumlarında ister dışarıda olsunlar

(15) Sanırız bu kültürlerde şiddet, ancak kurulu düzeni tehdit eden «siyasal» bir görünüme büründüğünde «yasak» laşmaktadır.

Benlik, bireyin «Ben gerçekte kimim» sorusuna verdiği yanıtır. Bireyi, kendisinden daha büyük bir sistemin parçası olarak (yani toplumsal bir varlık olarak) tanımlar. Parça, hiçbir yere (bireyin kendine bile) ait olmadan boşlukta kaldığı sürece, yerini bulana değin çeşitli kılıklara girebilir, gerekirse fanatizme de yönelebilir (Hacker, 39). «Bu yaşantımla ben kimim, benim için başka yaşam söz konusu mu?» sorusuna verilecek olumsuz yanıt, Thanatos'un Eros'a baskın çıkmaya başladığını gösterir. Tersine, insan, yaşamının anlamını eylemlerinde buluyorsa, yaratıcı eylemle bir «anlatım»a kavuştuğu sürece Eros üstündür. Toplumsal çıktılarını, bireysel yaratıların sınırlı olduğu, üst sınıflara bile yeniliklerin dış kanallarla (en iyi olasılıkla, öykünme yoluyla) tanıtıldığı kültürlerde şiddet ve onun uzantısı terör, gerekçeleriyle de birlikte bir «anlatım yönetimi» niteliğine bürünebilmektedir. Üstelik burada, her iki güdü aynı anda duyurulmakta, eylem ölüm tehlikesiyle bütünleştikçe garip bir Eros—Thanatos «izdivacına» da erişilmektedir.

Bu açıdan bakıldığında, yaratıcılığın şiddet temelinden uzak başka alanlarda aranmasına olanak veren bir toplumsal—kültürel yapının oluşması, sanırız terörizmin etkisini yitirmesi için en gerekli önkoşullardan biridir. Böyle değilse, çeşitli ülkelerde, değişik dönemlerde —üstelik Almanya ve Japonya'da görüldüğü gibi, ekonomik bunalımlardan pek fazla sözedilmeyeceği sıralardabile — bilimsel—sanatsal üretim (ama aktarmadan çok, özgün üretim) ile şiddet eylemlerinin tırmanması arasındaki ters orantıyı da, bilişsel bir miyoplukla ancak «rastlantı» diye açıklayabiliriz.

SONUÇ

Bu çalışmamızda uzun süredir toplumumuzun en önemli sorunu niteliğini taşıyan ve Türk demokrasinin 20 yılda üçüncü kez tökezlenmesinde baş rolü onayan siyasal kaynaklı terörizm olgusunu çok boyutlu biçimde incelemeyi amaçladık. Çok boyutluluk, doğası gereği belli bir yüzeyselliği içerir. Ancak, sınırsız, terörizm gibi bir kansere yaklaşım biçiminde tek yönlülük (örneğin, konuyu salt hukuk açısından ele alarak tanı ve çözüm aramak) belki bir örgeğin kurtarılmasını sağlayabilir ama, «metastas» tehlikesini ortadan kaldıramaz. Dolayısıyla, «değininip geçme» düzeyinde de kalsa bütünsel ilişkileri gözden kaçırmayan bir yaklaşımın yine de yeglenmesini, en azından hangi alanlarda karanlıkların daha derinlemesine deşilmesi gerektiğini ortaya koyabileceğini düşünerek savunuyoruz. Olanaklarımız elverse, çok—disiplinli, bütünselci yöntem anlayışımız uyarınca, terörizmin genetik gelişim, ya da gürültü, kirli hava gibi fizyobiyojik, yaşamalanı gibi mimari v.b. bilim-

lerle ilişkilerine de eğilmek isterdik. Ayrıca bu yazıdaki hemen hemen her bölümün, hatta alt bölümün, özgül bir araştırma açısı oluşturduğunu da vurgulamalıyız.

Çalışmamızda önce terörizm alanındaki tanım yetersizliğini, kavramın «anarşi» ile ilişkisini, türlerini, ulusal ve ulusal sınırları aşan görünümünü inceledik, bireysel ve kurumsal şiddetin karşılıklı birbirini üreten etkileşimini vurguladık. İnsanların amaçları için şiddeti bir araç gibi kullanmaya götüren toplumsal etkenlerle, neden bazı kimselerde bu tür eğilimlerin daha baskın çıktığını açıklamaya çabamızdaki psikolojik kuramlar üzerinde durduk. Bireylerin özgürce kişiliklerini geliştirmelerini, istedikleri «ben»e kavuşmalarını, kendilerini açığa vurmaya sağlayan yaratı ve anlatım olanaklarını engelleyen tüm toplumsal—ekonomik sınırlamaların terörizmin gelişmesine en elverişli şartları ürettiğini savunduk.

Tüm değindiklerimizimize dayanarak, şöyle bir sonuca varabiliriz. Şiddet, görünümü ve amacı ne olursa olsun, kim kullanırsa kullanınsın, hangi araçları seçerse seçsin, özünde insanlığın iflasından başka birşey değildir. Çağdaş insanın ayırıcı özelliğinin düşünme ve düşüncelerini iletebilme olduğunu hiçbir felsefe yadsıyamaz. Bu özellikte birlikte, kişilerarası etkileşimde karşıdakileri iletişim yoluyla inandırma sorumluluğunu da getirir. Ancak, düşüncenin eyleme, davranışlara klavuz olabilme yeterliliğini yitirdiği noktada zorbalık ve kaba güç, onun başaramadığı yönlendirmeyi gerçekleştirecek bir araç gibi görünebilir. O noktadan öteye de «homo sapiens» ayırıcı niteliği olan «düşünce»den vazgeçmiş, ilkel dönemlerinde benimsediği yöntemlerle yeniden kucaklanmış, insan—altı insan—öncesi bir yaratığın hortlağına dönüşmüş demektir.

BİBLİYOGRAFYA

- Agee, Philip; **Inside the Company-CIA Diary**; Penguin Books, 1978
- Alesevich, Eugene; "Police Terorirism"; in Livingstone, Marius H. (Ed.) **International Terrorism in the Contemporary World**, Greenwood Press, Connecticut-London, 1978
- Anderson, Thomas P.; "Political Violence and Cultural Patterns in Central America"; in Livingstone, *op. cit.*
- Bell, Bowyer ; "Terror: An Overview" in Livingstone, *op. cit.*
- Béres, Louis René; "The Nuclear Threat of Terrorism"; in **International Journal of Group Tensions**, November 1975.
- Brown, Roger; **Social Psychology**; The Free Press, N. Y., Collier-McMillan, London, 1965
- Buckley, Alan D.; "Editor's Foreword", in **Journal of International Affairs**; V. 32, No. 1, 2/1978
- Clark, Dennis; "Terrorism in Ireland", in Livingstone, *op. cit.*
- Cooper, N. H. A.; "Terrorism and the Intelligence Function" in Livingstone, *op. cit.*
- Dowling, Joseph A.; "A Prologomena to a Psychohistorical Study", in Livingstone, *op. cit.* Dön
- Dönmezer, Sulhi; **Basın ve Hukuku**; Sulhi Garan Matbaası, İstanbul 1976
- Ergil, Doğu; "Yabancılaşma ve Siyasal Eylem (Siyasal Eylemcilerin Toplumsal Nitelikleri)" in **S.B.F./B.Y.Y.O. Dergisi**, 1979, Ankara.
- Fearey, A. Robert; "Introduction to International Terrorism"; in Livingstone, *op. cit.*
- Frey, Frederic; "Patterns of Elite Politics in Turkey"; in Lenczowski, George (Ed.); **Political Elites in the Middle East**; American Enterprise Institute for Public Policy Research Washington D. C., 1975
- Gönlübol, Mehmet; **Uluslararası Politika-İlkeler, Kavramlar Kurumlar**; A. Ü. Basımevi, Ankara, 1978
- Guérin, Daniel; **L'Anarchisme**; Gallimard, Paris, 1965.
- Greene, Thamas H; **Comparative Revolutionary Movements**,
- Hacker, Frederick, J.; **Crusaders, Criminals and Crazies - Terror and Terrorism in Our Time**; W. W. Norton and Company Inc., N. Y., 1976
- Hearings Before the Committee on Internal Security; House of Representatives; Gov't. Printing Office, Washington D. C., 1974**
- İsen, Galip; "Prometheus'un Yüzüğü - Ya da Zaman ve Yaratıcılık Üzerine Bir Deneme"; in **A.İ.T. İ. A. Yönetim Bilimleri Fakültesi Dergisi**, C. 1, No. 1-2, Ankara 1979.
- Jenkins, Brian M.; "International Terrorism" in **Journal of International Affairs**, *op. cit.* Köni, Hasan; **Uçaklara Karşı Girişilen Eylemlerin Uluslararası Hukukta Doğurduğu Sorunlar**; Kalite Matbaası, Ankara, 1977

- Lockwood, David; "Some Remarks on "The Social System", in Worsley. Peter (Ed.) **Modern Sociology** Penguin Books, Aylesbury Bucks, 1978.
- Merton, Robert K.; "Anomie and Social Structure", in Worsley, **op. cit.**
- Mickolus, Edwards; "Trends in Transnational Terrorism", in Livingstone, **op. cit.**
- O'Brien, Conor Cruise; "Liberty and Terrorism", in **International Security**, Harvard College, 1977
- Ozankaya, Özer; "Terör ile Savaşın Gerçek Yolları" in **Milliyet**, 2 Şubat 1980
- Özek, Çetin, **Türk Basın Hukuku**, Fakülteler Matbaası, İstanbul, 1978.
- Rapoport, Anatole, **Conflict in Man Made Environment**; Penguin Canada Ltd. Markham, Ont., 1975
- Reich, Wilhelm; **The Mass Psychology of Fascism**; Penguin Books Ltd., Hammonds Worth, Middlesex, 1975
- Report of the Task Force on Disorders and Terrorism**; National Advisory Committee (N. A. C.), Washington D. C., 1976.
- Runciman, W. G.; **Social Science and Political Theory**; Cambridge University Press, 1974
- Russell, Charles A. ve Miller, Bowman H., "Profile of a Terrorist", in **Terrorism - An International Journal** - V. 1, No. 124, 1977
- San, Coşkun; "Sosyo-politik Açından Baskıya Karşı Direnme", in **A. İ. T. İ. A. Yönetim Bilimleri Fakültesi Dergisi**, **op. cit.**
- Scherer, Klaus R., Abeles, Ronald P., Fischer, Claude S.; **Human Aggression and Conflict - Interdisciplinary Perspectives**, Prentice Hall, Englewood Cliffs, N. J., 1975
- Schultz, Richard; "Conceptualizing Political Terrorism", in **Journal of International Affairs**, **op. cit.**
- Storr, Anthony; "Sadism and Paranoia"; in Livingstone, **op. cit.**
- Sundberg, Jacob; "The Anti - terrorist Legislation in Sweden", in Livingstone, **op. cit.**
- Taylor, Ian R., "Soccer Consciousness and Soccer Hooliganism", in Cohen, Stanley (Ed.), **Images of Deviance**, Pelican Books, Aylesbury Bucks, 1977
- Tolan, Barlas, **Toplum Bilimlerine Giriş**, Kalite Matbaası, Ankara, 1975
- UNGA Official Records, 28th Supplement**, no 28, a-9028, 1978
- Wagenlehner, Gunther; "Motivation for Political Terrorism in Germany", in Livingstone, **op. cit.**